

иподякон протопсалт Аргир Сот. Малчев

КРАТКА ИСТОРИЯ НА ПРАВОСЛАВНОТО ЦЪРКОВНО ПЕНИЕ

И НЕГОВИТЕ ИЗПЪЛНИТЕЛИ ХИМНОГРАФИ И ПЕВЦИ

Православното Църковно пение

ЧАСТ I

Източното-Църковно пение е мелодийното молитвено дихание на Православното Богослужение. Чрез него изразяваме религиозните си чувства, любовта към Бога, вярата и надеждата към нашия Творец, дълбоката благодарност към всичките Му благодеяния към нас.

То е продукт от музикалното творчество на всички православни народи, като най-вече преминава през своето развитие и усъвършенстване във Византия – Константинопол.

Създадено е от вдъхновени от Бога песнописци, които се наричат химнографи. Първите творци са били върховни литургисти на Църквата, както и държавници, т.е иерарси и автократори. Характерното е, че те са съставяли стиховете, а след това са създавали мелодията. Което практически означава, че едно и също лице е било творец на цялостното произведение.

Източно-Църковното Православно пение употребява свои 7 слога (Πα, Βου, Γα, Δι, Κε, Ζω, Νη) имената, които произлизат от първите букви на гръцката азбука. То притежава собствена система на писане на нотите, наречени невми – подредени в гами или лествици. В Православната ни Църква е прието със закон да се чете и пее, като употребата на музикални инструменти е забранена.

Разпределение на Източно-Църковното Православно пение по епохи

Предствителите и творците на Източно-Църковното Православно пение разглеждаме в три отделни епохи за да осъществим по-доброто им систематизиране:

- ✓ *Стара /архаична/ епоха;*
- ✓ *Средновековна епоха;*
- ✓ *Нова епоха.*

Първата епоха или Старата датира от първите Апостолски времена и достига до Св. Иоан Дамаскин /VIII в./.

Втората епоха – Средновековната епоха започва от Св. Иоан Дамаскин и достига до падането на Константинопол /1453 г./.

Третата епоха – Новата бележи началото си от падането на Константинопол и достига до нашите времена.

Всяка една от трите епохи се разпределя на подпериоди както следва:

Старата епоха от своя страна се разпределя на два периода:

А) Първият период започва от първите Апостолски времена и продължава до времето на Св. цар Константин Велики (323 г. сл. Р. Хр.), който въвел и признал Християнската вяра (Православието) в държавата си.

Б) Вторият период – от 323 г. сл. Р. Хр. до времето на Св. Иоан Дамаскин (VIII в.).

Средновековната епоха се разпределя на три периода:

А) Първият период обхваща VIII век.

Б) Вторият период започва от преподобния Св. Иоан Дамаскин и продължава до Св. Иоан Кукузел (XIII в.).

В) Третият период е от Св. Иоан Кукузел до падането на Цариград (1453 г.).

Новата епоха също се разделя на три периода:

А) Първият период е от падането на Константинопол до Петър Лампадарий (Пелопонисийски) – 1777 г.

Б) Вторият период обхваща времето от Петър Лампадарий до тримата музиколози и учители на новия Църковно-певчески метод: Хрисант – Брусенски митрополит, Хурмузий Книгохранител (на гр. хартофúлакс) и Григорий Протопсалт (1814 г.).

В) Третият период започва от тримата музикоучители и продължава до наши дни.

Видни учители и химнографи на църковно-музикални песнопения и техните произведения през Първата епоха – Стара /Архаична/

Периодът, който обхваща първите три века след Христа, ни оставя забележителни творци, просияли със своята святост и знаменателни произведения, важни за Християнството и духовното развитие.

Св. Дионисий Ареопагит

Св. Дионисий Ареопагит се счита за първият съчинител на Църковно-музикални песнопения и химнограф на Църквата. Живял е и работил през I век след Христа.

Св. Иеротей, епископ Атински

Св. Иеротей, епископ Атински е бил съвременник и приятел на на Св. Дионисий Ареопагит. Св. Иеротей бил в Иерусалим заедно със Св. Дионисий и другите Апостоли за Успението на Пресвета Богородица. Той бил един от тия, които ангелогласно пеели духовни песни, когато

Апостолите с благоговение носели пречистото тяло на Светата Божия Майка до Нейния гроб в Гетсимания.

Св. Игнатий Богоносец

Св. Игнатий Богоносец е творил във II век след Христа, възведен от събора на всички Св. Апостоли за епископ на Антиохия. Мъдро управлявал паството си, без да жали трудове и грижи, като проявявал във всичко Апостолска ревност в продължение на 32 години. Първи въвел в Църквата антифонното пение – пеенето на Божествените песни от два хора. Първоначално Богослужебните песнопения са били изпълнявани от всички присъстващи християни. Светецът духовник въвежда антифонно пение, при което вярващите се разделяли на две групи, които пеели последователно. Постепенно практиката да пеят всички в църква била отменена, като се създава специалният чин на Църковните певци (псалти), огласяващи Богослужението.

Св. Иустин философ и мъченик

Св. Иустин, един от най-бележитите философи през II век след Христа, се родил в самарийския град Сихем, наричан още Неапол Сирийски. Иустин от ранни години се пристрастил към науката: той посещавал най-добрите училища, учил се при най-бележитите философи. Но веднъж след дълга беседа с един старец, който проповядвал от цялото си сърце приел Свето Кръщение. Св. Иустин започнал усърдно да проповядва словото Божие. Самият той отворил училище за християнска мъдрост и благочестие. Написва "Апология – защита на Християнската вяра". Приема мъченическа смърт.

Св. Климент Александрийски

Св. Климент Александрийски е един от Отците на Църквата, апологет, представител на Александрийската школа. Роден е в семейството на гърци езичници. Първоначално изучавал антична

философия в Атина и в Александрия, Египет – тогавашната "столица" на гностицизма, след което приел Християнството. От 190 г. наследил учителя си Пантен като ръководител на Александрийското огласително училище.

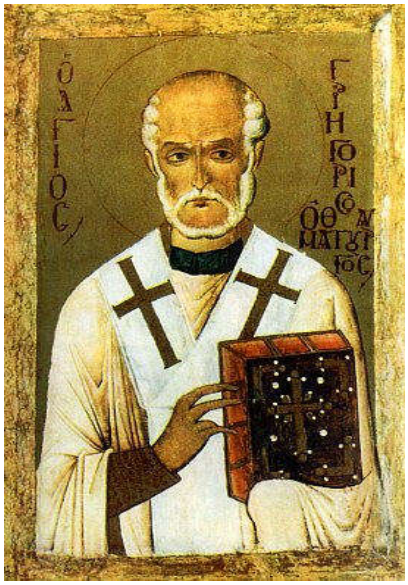
Св. Климент Александрийски починал през 216 г. в Мала Азия, като преди смъртта си получил свещеническо ръкоположение (според други имал презвитерски сан още като преподавател в Огласителното училище).

Неговите най-главни съчинения са "Учително увещание на езичниците", "Наставник" ("Педагог") и "Стромати". Написани са на старогръцки език и имат апологетичен характер.

След като се представя картината на нравствения християнски живот, съчинението "Педагог" завършва с химн, от който може да се получи представа за Църковните песнопения от това време.

Ориген Велики – (185 г. – 254 г.)

Ориген Велики е наречен диамантен или меден. Написал е повече от 2 000 съчинения. Ръкоположен бил за презвитер в Кесария Палестинска, където преживял останалите си времена учителствайки и пишейки. Изпада в ерес.

Св. Григорий чудотворец

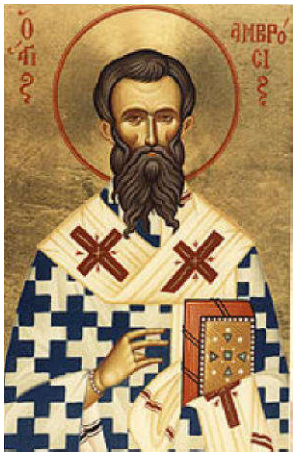
Творил е през III в. (+ 250 г.), епископ Неокесарийски, ученик на Ориген. Той се счита за основоположник на образците на Св. Литургия.

Периодът IV – VIII век просиява с велики светци, оставили важни за духовната култура трудове и музикални произведения – свидетелства за Църковни песнопения.

Св. Ефрем Сирин

Църковният учител, възпелият Светото покаяние, преподобни Ефрем Сирин се родил към 306 г. през времето на Св. Константин (306–337 г.) в град Низибия (Низибия, или Низибида – голям и многолюден град в Месопотамия), провинция Мигдония, която граничела с Персийското царство. Родителите му били земеделци и добри християни. Между неговите прадеди и сродници имало няколко мъченици и самият той бил възпитан в страх Божи от ранно детство. Но повечето от своето време той посвещавал на молитва и на писане проповеднически и изяснителни книги. Той писал полемични книги дори и в стихове, например срещу Аполинарий Младши, и изтълкувал стих по стих цялото Свещено Писание. До наше време са се запазили много негови беседи, наставления, проповеди, увещателни слова към монасите, тълкования на Св. Писание, много съчинения по догматически въпроси, много молитви и песнопения, предназначени за Богослужебна употреба и известната на всички негова Великопосна молитва “Господи и Владико на моя живот...”, плод на велик духовен опит. Според преданието, той написал около 300 стихотворения и чрез тях толкова успешно противодействувал на еретическите учения, че еретиците го нападнали с оръжие, като едва не го убили. Това не охладило неговата ревност да разпространява Божествените истини, тъй че мнозина го наричали "Сирския пророк", отличил се и в Църковната химнография. Написал е много химни и многобройни песни (повече от 12 000), чрез които разбил и сринал еретическите такива. В Антиохия учил девственици да пеят в Църковни хорове. *Написал е първите невми.*

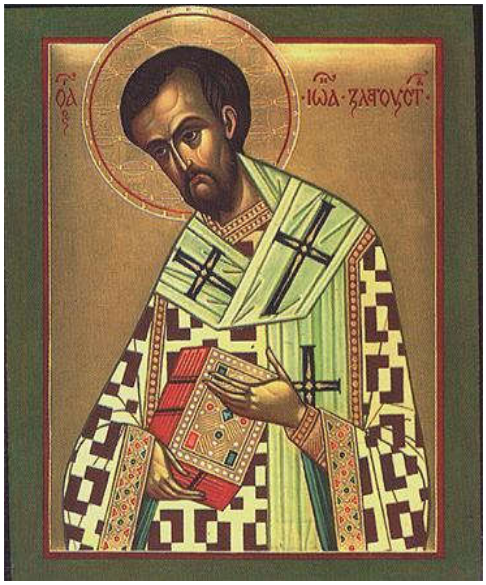

Св. Амвросий Медиолански

Св. Амвросий Медиолански се родил в 340 г. в Галия (сегашна Франция), където баща му бил управител. Той се учил в Рим. След

смъртта на баща си живял там заедно с майка си, сестра си и брат си. Когато станал пълнолетен, той постъпил на гражданска служба и скоро обърнал върху себе си вниманието на Проб, главен управител на Италия в Рим. Проб, който бил християнин, обикнал младия Амвросий и му поверил управлението на две области – Лигурийската и Емилианската. Изпращайки го там, той го съветвал да управлява с кротост и справедливост. "Управлявай – казал му той – не като съдия, а като епископ!" Тия думи се оказали пророчески. Амвросий бил принуден да отиде в Медиолан (Милано), главен град на неговия окръг, където по случай избиране на епископ започнал да увещава враждуващите. Народът пожелал Амвросий за епископ, настоявайки на своето решение, те изпратили до император Валентиниан прошение да утвърди техния избор. Между това Амвросий с всички средства се стараел да се отклони от епископството. Това високо звание му внушавало благоговеен страх. Затова, когато дошло съгласието на императора, Амвросий приел Св. Кръщение и не могъл повече да отказва. В течение на една седмица той минал всички Църковни степени и бил поставен епископ за голяма радост на целия народ. Амвросий напълно оправдал оказаното му доверие и в скоро време спечелил любовта на народа. Веднъж той разкрил на царя някои несправедливости, които се вършели в съдилищата. "Изправяй нашите престъпления, както на това учи Божествения закон – отговорил императорът – и лекувай неправдите на нашите души!"

Св. Амвросий придавал на Църковното Богослужение особено благолепие и тържественост. Той сам съставил много Църковни песни, между които е и тържествената песен, която се пее на благодарствен молебен: "Тебѐ Бóга хва́лим! Тебѐ Гóспода изпове́дуем!" Дълго след него Медиоланската Църква пазела особеното Богослужение, въведено от него наречено още амвросианско пение. В чина на службите той въвел следното: 1) Лекционарий, където определил началото и края на четенията от Евангелието, Апостола и Пророците; 2) чин на извършване на Евхаристията с молитви и предисловия; 3) Антифони, които изцяло били нововъведение, прието от изтока. Свети Амвросий написал както невмите, така и химните на антифоните. Той въвел на Запад псалмите и химните на Християните от Източно-Православната Църква.

Св. Иоан Златоуст – (347 г. - 407 г. след Христа)

Великият отец на Църквата Свети Иоан Златоуст се е родил в 347 г. в Антиохия. Като получил добро за времето си образование под ръководството на майка си, отличаваща се с ум и добродетелен живот

жена, свети Иоан го завършил в школата на известния ритор Ливаний; след като за кратко време бил адвокат, свети Иоан се заел с изучаването на Християнското Богословие под ръководството на Антиохийския епископ Свети Мелетий. Св. Иоан Златоуст завършил при Картерий, най-добрия християнски учен от това време и при Диодор, впоследствие епископ Тарсийски.

След това Св. Иоан се отдалечил в пустинята и прекарал отначало четири години с други монаси, а след това две години в пълно уединение. В пустинята Св. Иоан Златоуст написал *"Слово за свещенството"*. Това слово, най-добро от Светоотеческите писания, изобразява какъв трябва да бъде Християнският пастир и какви са задълженията му.

Творенията на Свети Иоан Златоуст още в IV и V век придобили голяма известност в целия Християнски свят: те се пазели като скъпоценност в царските чертози и се изписвали със златни букви. Много от тях не са достигнали до наши дни, но от него са се запазили толкова съчинения, колкото от никой друг отец и учител на Църквата. По гръцкия часослов всички творения на Св. Иоан Златоуст, достигнали до наши дни, наброяват до 1447, и 244 писма. Най-голямата част от запазилите се творения на Св. Иоан Златоуст са проповеди и Църковни беседи. Проповедите на Свети Иоан поразяват със своята стройност, дълбочина на мисълта и разнообразие на съдържанието.

В продължение на цялото си обществено служение той обяснявал в беседи Свещеното Писание, предимно Новия Завет. Всяка от обяснителните беседи на Златоуст се състои от две части: в едната той се занимава с обяснение на текстовете от словото Божие, а в другата предлага нравствени наставления.

Собствено догматическите съчинения на Свети Иоан Златоуст не са много и всички те са проникнати от грижата му за нравственото изправяне на вярващите. Сред последния вид съчинения трябва да отбележим книгата до Стагирий, в която се разглежда въпросът, защо страданието постига и праведниците, независимо от съществуването на Божия Промисъл.

Заслужават внимание и „Пет слова за непостижимото", произнесени като изобличение на еретиците аномеи, които се стремели въз основа на собственото си мъдруване да обяснят отношението на Бог Отец към Бог Син и учели, че Син Божий е тварно същество и е сътворен от Отца от нищото.

Освен това забележителна е и книгата на Св. Иоан Златоуст за Светия Дух според учението за изхождането на Светия Дух от Отца.

Св. Иоан Златоуст е един от големите Отци на Църквата, велик и ненадминат в словото, Църковен ритор. Съставил е Светата Литургия – наречена на негово име Златоустова, която имаме на употреба днес. Съкратената от Св. Иоан Литургия първоначално не съдържала в себе си всички песнопения, които съдържа сега, но те не изменили съществено реда на Св. Литургия.

Св. Роман Сладкопевец

Св. Роман Сладкопевец е живял през V век след Христа. Роден е в град Емéса, Сирия и е творил по време на царуването на Анастасий I (491 – 518 г.). Св. Роман Сладкопевец се счита за най-изтъкнатия от всички химнографи. Бил клисар в една от църквите в град Берит. Историята разказва за него, че е имал неприятен глас и е бил доста немузикален. Поради тази причина, идвайки във Влахернската Църква в Цариград, се молил горещо на Св. Богородица да го дари с дара на певческото изкуство. Това се случило вечерта на Рождество Христово. Присъствайки на последованието в Църквата, около 6-тия час заспал. В съня си, близо до амвона, видял Божията Майка, която му подала книжен свитък и с тих глас го наставила да го изяде. Като се пробудил, Св. Роман с почуда открил, че може да пише и чете. Божията Майка му отворила ума и да разбира Писанията, както някога Господ стори това с Апостолите. Веднага, след като изял хартията, по време на продължаващото Всенощното бдение, с удивление и наслада всички чули от амвона Св. Роман сладкогласно да пее "Днес Девицата ражда Свръхестествения...".

От тогава Св. Роман е сътворил повече от 1 000 кондаци, между които се отличават “Дéва днéс” на Рождество Христово, “Явúлся есù днéс” на Богоявление, “Предстáтелство Неусипáющую Богорóдицу” на Успение Богородично, а други шест от химните са посветени на библейски теми (напр. за предателството на Юда, Плачът на Божията Майка и др.). Най-известни са рождественският кондак "Дéва днéс Пресùщественнаго рождáет", "В молùтвах неусипáющую", "Душè моя, душè моя, возстàни" и др.). Св. Роман е създател на нов богослужебен жанр – кондак, чието име произтича от думата “ἐν κοντῴ”, което означава завито парче хартия, в спомен на това, което Св. Богородица му дала да изяде. Според друго обяснение, се нарича по този начин, защото написаното на парчето хартия, на кратко (ἐν κοντῴ) описва даден празник или празник, посветен на Светия.

Освен на кондаци, Свети Роман Сладкопевец се смята за творец и на икоси. Думата “οἶκος” означава дом. Така като в даден дом има всичко потребно за живеене, тъй и в икоса е описано всичко, което засяга определен празник или Светия.

Св. Роман с право е признат за най-добрия песнописец, както по богатство на мислите, съдържащи се в неговите песнопения, така и по поетическото им вдъхновение, одухотвореност и дълбочина на чувствата и възвишеност на езика. В своите песнопения Църквата го възпява като

сладкогласна гусла, сладкозвучна цитра на Божествения Дух, славей на Божествената песен, струна на преславните слова.

Св. Роман е върховният химнограф на Църквата ни, когото характеризират като Пи́ндара на Църковната поезия.

Св. Андрей Критски

След Св. Роман достоен за представяне е Св. Андрей, епископ Критски – Иерусалими́т. Св. Андрей, архиепископ Критски бил родом от Дамаск, син на благочестиви родители. До седемгодишна възраст бил ням и по чудесен начин, като се причастил със Светите Тайни, проговорил. От тогава момчето започнало да се учи с голямо усърдие. Особено обикнало да чете Божествените книги. Когато навършило 14 години, родителите му го завели в Иерусалим. Там Св. патриарх Софроний го приел в Църковния клир. Просиял в дивни добродетели, той е първият съставител и творец на каноните, които от него се въвеждат в Църквата. Негово главно произведение е тъй наречения "Велик канон", който се състои от 280 тропара и се пее на части в първите четири дни на Великия пост, а цял се чете в сряда на петата Великопостна седмица. В тези Богослужебни песни се изразява дълбоко покаяние и духовно съкрушение за греховете. Великият покаен канон представлява сбор от девет песни, като всяка песен има няколко тропара, от които първият се нарича „ирмос" и по който се пеят останалите тропари на песните. Св. Андрей Критски е съставител и на други канони и Църковни песнопения, оставил е няколко съчинения с духовно съдържание: беседи на разни празници, канони и празнични стихири. Св. Андрей Критски украсил Църквата с песнопения и почел с много похвали Пречистата Дева Богородица.

Св. благоверен император Иустиниан Велики – написал думите на песнопението „Единоро́дний Сы́не и Сло́ве Бо́жий...", което се пее в Св. Литургия.

Видни Църковни Химнографи творили през Втората Средновековна епоха

Втора Средновековна епоха обхваща времето от VIII век до падането на Цариград (701 – 1453 г.)

Св. Иоан Дамаскин

Св. Иоан Дамаскин е роден в гр. Дамаск – Сирия, през 676 г., произхожда от видно семейство. Баща му се е наричал Сергий и е бил дворцов пазител на съкровището на халифа. Обучавал се е при взетия от баща му многоучен монах Козмà Икéта от Италия. Наречен „чуждестранният", той бил много благочестив и несравним по отношение на научните си знания и мъдрост.

Като млад Св. Иоан Дамаскин бил постриган за монах в близкия прочут монастир на Св. Сава, където бил ръкоположен за презвитер от Иерусалимския патриарх Иоан, от тогава, останал в монастира, пишейки и извършвайки изследователска работа. От тук именно произлиза и името му - Иерусалимски. Живееки в монастира, Св. Иоан Дамаскин водил остра борба против иконоборците, между които били и автократорите Лъв III Исаврянин и Константин Копроним. Византийсият император Лъв Исаврянин (717-751 г.) жестоко гонел почитателите на Светите икони. Това причинило смутове и вълнения между християните. Иоан чрез писма увещавал вярващите да не се смущават от гоненията и твърдо да държат постановленията на Църквата. Тия писма, пълни с пламенна вяра и живо красноречие, силно действали на християните. Но те стигнали и до царя и възбудили в него ужасен гняв. Лъв решил да погуби Иоан. Той го наклеветил пред сарацинския халиф, като му пратил подправено писмо, в което уж Иоан му предлагал Дамаск. Халифът, като повярвал на писмото, без да поиска обяснение от Иоан, жестоко го наказал – заповядал да му отсекат дясната ръка и го лишил от длъжност. Скоро обаче невинноствта на Иоан била доказана чрез чудесното изцеляване на ръката му с помощта на Божията Майка, Която възстановила отрязаната му ръка. Като възпоменание на това чудо Св. Иоан написал прочутия ирмос „Твоята победителна десница". Халифът, като се разкаял, че така лесно повярвал на клеветата, върнал на Иоан своето доверие и пожелал да го направи управител на цялата област. Но Иоан отдавна вече се отегчавал от властта и богатството и желаел да се отдалечи от света, за да може в бедност и труд да служи на Господа.

По такъв начин упоритите негови борби не останали безплодни, но донесли желаните плодове, които Св. Църква почитно наградила.

Св. Иоан Дамаскин е бил знаменита личност - поет, музиколог, Богослов и философ. Работейки в областта на музиката, възприел от мелодиите онези, които допринасяли възвисяването и издигането на човека към Бога. Заради красноречивите си способности е характеризиран като "Златоструй" на Православието, а поради музикалността си е охарактеризиран за "Орфей" на Църквата.

Трудове на Св. Иоан Дамаскин:

Съчиненията на този много начетен Отец се разпределят на няколко категории - изцяло философски, богословски, произведения за поста, тълкувателни и музикални.

По-подробно ще разгледаме творбите, които се отнасят за музиката.

1. Теоретични трудове, посветени на музиката:

Св. Иоан Дамаскин е написал граматика на музиката, в която описва и изяснява осемте гласа на Византийската музика (Църковната музика) и съответстването ѝ с приомите и методите на древната гръцка музика.

2. Музикални и Поетически произведения:

Най-важният поетически труд е *"Октоúха"*, нарича се още "Молéбник", който съдържа тропарите на Вечернята и Утренята през всичките дни на седмицата на осемте гласа. "Октоúха" очудва с богатството на догматичните понятия в него.

Св. Иоан Дамаскин е написал много канони, между които отличително място заема този на Възкресението "Воскресéния ден просветúмся людие, Пáсха, Госпóдня Пáсха". В думите на този канон на Пасхата се излива пълната радост и ликуване от сърцата на християните. Това е химнът на всецялата радост, чрез който не само се обръщаме един към друг, но и прощаваме на всички тези, които ни мразят, пеейки и възхвалявайки благодатната вест "Христóс Воскрéсе!".

Създател е на канони, отнасящи се за празниците на: Сретение Господне, Кръстовден, Възнесение, Рождеството Богородично, Амвúческите канони на Рождество Христово и на Петдесетница. Също така е написал – "Повелéнное тáйно", "Возбрáной воевóде" - двустранно, "Се Женúх грядéт", "Егдà слáвнии учениць", Херувимската песен и Причастния канон на Преждеосвещената Св. Литургия, Стихирите на Пасхата „Пáсха свещéнная нáмъ днéсь показáся". Създал е двадесет и шест (26) погребални песни и др.

3. Невменото писмо:

Св. Иоан Дамаскин систематизирал музикалния невмопис, който започнал да се появява през негово време. Това невмописание се нарича *котловидно*. То било стенографично, иероглифно и трудно. От един знак, трябвало да се разбират два и три слога и даже цяла музикална фраза. Били са необходими изключително много години, за да се изучи тази система. Поради тази причина певците през онази епоха отбягвали изучаването ѝ, като прибягвали към практическото пение на музикалните произведения.

Св. Козмà Сладкопевец (+ 750 г.)

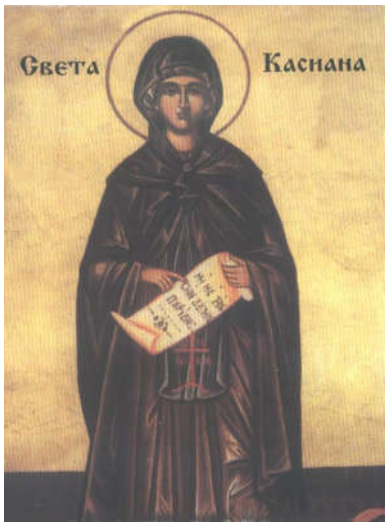
Св. Козма Сладкопевец – тъй нареченият Иерусалимит и Светоградец, в последствие епископ Маюмски на Газа, бил един от изтъкнатите химнографи, сладкопевци и поети. Бил е сирак, беден и безпомощен, затова го осиновил бащата на Св. Иоан Дамаскин – Сергий. Заедно е учил със Св. Иоан при мъдрия монах Козмà Икéта Чуждестранец – от Италия.

Св. Козма Сладкопевец е забележителен главно с писането на много канони. Превъзходно място между тях заема канонът на Рождество Христово "Христóсъ раждáется, слáвите", който тонирал в първи глас. Думите на първия тропар на канона били взети от началото на панигирúческото слово на Св. Григорий Назиáнзин.

В повечето от каноните, Св. Козма присъединява завършека на тропарите във всяка песен или което се нарича рефрен – заключителна фраза.

Характерно за музикалната култура и естетика на Св. Козма е обстоятелството, че в каноните си е употребил всичките осем гласа, по начин прилягащ на съдържанието на всеки един от празниците, според реда на Месецослова. По този начин се превръща в създател на каноните в месецослова.

Например: Първи глас, употребил в канона на Рождество Христово – Първи Господен празник. Втори глас, употребил при Св. Богоявление – Втори Господен празник. Трити глас, употребил на Сретение Господне – Трети Господен празник. Четвърти глас, употребил на Цветница – Четвърти Господен празник. Пети глас не е употребил през Великата Седмица, понеже има панигирúчески (празничен) характер. И вместо него, употребил Шести глас и Втори глас – понеже те притежават скръбен (патетúчен) характер. Седмия глас употребил на празника Петдесетница. Осми глас – на празника Въздвижение на Честния Кръст.

Св. Касияна монахиня

Св. Касияна, наричана още Касúя или Икасúя, произлизала от благородно потомство, живяла през IX век. Тя била благочестива, много учена, стройна и красива девойка. След известната случка в двореца на автократор Теофил и на несполучливия избор да бъде негова жена, отишла в монастира „Икáсион", от където била наречена Икасúя или Касúя. Като монахиня, тя се трудела и пишела. Там създала именития тропар: "Господи, в много грехове падналата жена", към който тропар, Теофил прибавил само две думи: "от страх се скри". Този тропар, както се знае, се пее на Великата Сряда. Св. Касияна е написала също така и ирмосите на канона "Волнóю морскóю", който се пее на Велика Събота и много други.

Св. Теодор Студит

Преп. Теодор се родил в Цариград от богати и знатни родители, които му дали образование и го възпитали в благочестие. В това време император Константин Копроним преследвал почитателите на Светите икони. Родителите на Теодор били подложени на гонения и отишли в монастир. В 787 г. бил свикан в гр. Никея Седмия Вселенски събор, който осъдил лъжливото учение и признал почитанието на иконите. Чичото на Теодор - Св. Платон, който бил на тоя събор, уговорил Теодор и братята му да се отдалечат от човешкото общество и да посветят живота си на Бога. В една прекрасна планинска местност – наричана Сакудиан, в сянката на гъсти дървета, които растели над бистър извор, построили църква на името на св. Иоан Богослов. Към тях се присъединили други благочестиви люде и скоро се образувал монастир, в който Теодор приел монашеско пострижение. Като монах Теодор усърдно изпълнявал иноческите си задължения. Той се отличавал със своето въздържание, неуморимо трудолюбие и дълбоко смирение. Син на знатни родители, отраснал в богатство и охолност, той станал слуга на всички: сечел дърва, носел вода и камъни за строеж, работел в градината. Свободното си време посвещавал в четене на Свещеното Писание. Св. Платон му предал ръководството на монастира по единодушното желание на всички братя. Той мъдро управлявал и на всички давал пример за строго изпълнение на всички правила на монашеския живот. Но не само в обителта му било съдено да утвърждава Истинската вяра.

Светите икони навсякъде се предавали на поругание и изтребление. Теодор негодувал против това беззаконие. На празнични дни той тържествено обикалял с Кръстно шествие своя монастир, носейки иконите и гръмко пеейки за слава на Господа: "На пречистия Ти образ се покланяме!" Царят пратил Теодор на заточение в Аполония (Созопол). А понеже той и там продължавал да учи и с писма да укорява императора за беззаконието му, заточили го на друго, по-отдалечено място. Той претърпял много в продължение на седемгодишното си изгнание, но нищо не разколебало неговата твърдост. Изгнанието на Теодор се свършило със смъртта на Лъв Арменец. Новият император Михаил, макар също така иконоборец, не одобрявал гонението и освободил затворените и заточените. Св. Теодор и патриархът убеждавали царя да се откаже от ереста, но императорът заявил, че той

няма да допусне икони в своята столица, макар никого да не преследва за убежденията и вярата. Затова Теодор вече не се връщал в Студийския монастир. Той отначало заминал с учениците си за Ерискентия, а после в Акритов Херонис, където умрял на 57 години. Като чули за неговата болест, мнозина дошли при него, понеже го обичали; обичали го, защото непоколебимата твърдост у него се съединявала с кротост, добродушие и смирение. Виждайки плачещите, които обкръжили леглото му, той сам се просълзил; с любов и умиление се простил с всички, благословил ги и им казал да се молят. При четенето на псалома "Блажени непорочните в пътя си, които ходят по закона Господен", душата му отлетяла към Господа. Това станало в 826 г.

Св. Теодор през живота си често изцелявал болести с молитвите си и при гроба му се извършвали много чудеса. Той ни е оставил много поучителни съчинения и между другото – духовни песни.

Написал е Троичните канони и степенните на осемте гласа, които се пеят в неделите от Октоиха, много канони от Постния Триод и погребалните песни на Велика Събота. Създал е слова за гонението на християните в България при Омуртаг. Негов духовен син бил българският болярин Теодор с жена си. За тяхното благочестие Св. Теодор се изказва много ласкаво.

Йосиф Солунски – брат на Св. Теодор Студит – е създател на много Трипесници, които се пеят през Великите пости.

Свв. Теодор и Теофан Начертани

Св. Теодор като защитник на Православието има няколко поучения. На него се приписват „Размишление за почитането на иконите” и книгата „За Православната вяра”.

Св. Теофан оставил след себе си много съчинения в защита на Православието и е особено известен като писател на канони, чийто брой достига 148. Най-добрите му канони са: канонът на Православна Неделя, всички канони за Апостолите и за починалите, също и канон за неговия брат Св. Теодор с акростих: „Брате, сплитам ти истински похвали”. Освен това Св. Теофан написал и стихири за някои дни.

Св. Фотий Патриарх Цариградски

Свети Фотий се родил в Цариград около 820 г. от богат и знатен род. Баща му се казвал Сергий, а майка му – Ирина, чийто брат бил женен за сестрата на византийската императрица Теодора. Родителите на Фотий страдали изповеднически за своето открито иконопочитание по времето, когато византийските императори били иконоборци. Фотий получил най-доброто образование на своето време и бил най-ученият представител на тогавашна Византия. Той бил преподавател в

знаменитата Магнурска школа в Цариград, където се учел Св. Константин-Кирил Философ и българският княз Симеон. Фотий заемал високи служби в държавата, но най-много обичал да се занимава с науките.

Заради изключителните си дарования и високото си образование той бил поставен през 858 г. за Цариградски патриарх. Патриарх Фотий насърчил Св. Константин Философ да стане християнски мисионер на славяните. Той написал до българския княз Борис-Михаил Велики обширно послание върху Християнската вяра и живот.

Патриарх Фотий се борил против изопачаванията на Християнството и често влизал в разногласие с византийските императори. В зависимост от курса на тяхната политика той бил свалян и пак възстановяван на патриаршеския престол, докато най-после умира в заточение на 6 февруари 891 г.

Свети Фотий оставил богато книжовно наследство, благодарение на което узнаваме за съчинения на древни Свети Отци, които той имал под ръка, но до нас не са стигнали. Написал е последованието на Малкия и Великия водосвет.

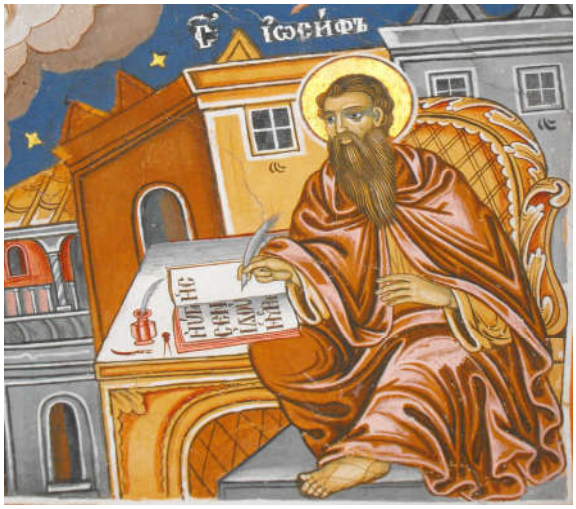

Св. Симеон Метафра́ст

Преподобният Симеон Метафраст бил Византийски държавник, Църковен писател, историк и агиограф, една от най-известните фигури на Византийската история и литература. Написал много Църковни песни, молитви и двата тома Синаксари на Светиите.

Студитите - Теоктист, Климент, Киприян, Николай, Петър, Симеон

Школата на студитите произхожда от монастира на Св. Теодор Студит, намиращ се до Константинопол – наречен Студийски монастир. Братята на монастира се проявили като ревностни защитници на иконопочитанието и творци на химничен материал, голяма част от който е запазен в книгата, използвана през Св. Четиридесетница – Постен Триод. По-забележителни представители от тази школа са Св. *Теодор Студит (†826), Йосиф Студит (†825), Николай Студит, Климент Студит, Киприан Студит, Св. Теофан Начертани (†843) и др.*

Св. Йосиф Химнограф (Песнописец)

Св. Йосиф Химнограф е един от известните химнографи. Написал е много от каноните на Светиите, които се намират в Минеите.

Монах Теостирикт

На монах Теостирикт се приписва съставянето на малкия Молебен канон към Св. Богородица.

Лъв Мъдри

Лъв Мъдри е Византийски автократор (886 – 912 г.). Създател е на 11-те Евангелски стихири.

Сергий Светоградски (наречен по Светия град Иерусалим)

Сергий Светоградски е написал много стихири и слави, намиращи се в Минеите;

Монах Арсений

Монах Арсений е създател на канони и тропари.

Иоан Гликúс

Иоан Гликúс първи е направил с невми догматиците на Св. Иоан Дамаскин от Октоиха, както и 11-те Евангелски стихири на Лъв Мъдри.

Михаил Ананеóт

Михаил Ананеóт се числи като един от първите най-добри певци през вековете.

Георги Амастри́д

Георги Амастри́д е писател на канони.

Константин Багренородни – син на Лъв Мъдри – написал 11-те възкресни ексапостиларии;

Панарет Патза́да – направил с невми аниксанда́рии;

Михаил Пселóс – теоритик в Църковната музика;

Св. Стефан Саваит Светоградец

Свидетелства за Църковни песнопения са оставили още видни химнографи на тази епоха*: Теодосий от Сиракуза; Иаков Едески; Илия Критски; Никифор Цариградски; Анатолий Студит; Теофил – Византийски автократор* (829 – 842 г.); *Никита Серски*; епископ Теофан Керамéвс; *Иоан Камениáт; Георги Домести*к*; Павел Армóрий; Иоан Плусиадúн; Никифор Итúк; монах Вартоломей; епископ Иоан Евхаúт; Георги Скилúтса; Леон Магистър; Иоан Зонарà; Никита Стифáт - монах; Георги, епископ Никомидийски; Игнатий, патриарх Цариградски; монах Марко; Текла монахиня; монах Симеон; Анатолий Солунски; йеромонах Гавриил; домести*к *Ктенáс; монах Нил; Василий Пигориáт; Ефрéм Карúа.*

Св. Иоан Кукузел (1280 - ± 1360[1] г.)

Ангелогласният – така нарекли още на младини св. Иоан Кукузел. Роден навярно от майка българка и баща от гръцки произход[2] през 1280

[1] Монах Моисей Светогорец, „Светиите на Света Гора”, изд. „Мигдония”, 2008 г., стр. 271

[2] По данни на музиколозите Ликургос Ангелопулос и Андрея Яковлевич. Те цитират следните извора: 1. Ръкопис от библиотеката в Санкт Петербург, кодекс № 121 от 1302 г., на който Св. Иоан се е подписал с името „...Пападопулос...”. 2. От Иверския монастир

г[3]. в гр. Дра́ч Илирúйски. От рано чувствал голяма склонност към учението и музиката. Останал сирак на млада възраст. Под въздействието на своята майка бил въведен в Цариград, в дворцовата школа, където се прочул с учеността си, надминавайки всички. Съучениците му насмешливо го питали с какво се храни, а той - бедният Иоан отговарял, че поради сиромашията си и понеже не знаел още добре гръцки език, се хранел с "кукия" (боб) и зеле. От тук е произцлязло и прозвището му – Кукузел.

Св. Иоан Кукузел е имал изключително приятен глас, поради това бил повикан в дворцовата музикална школа, където привлякъл вниманието на автократора и любовта на всички царедворци. Бил назначен за върховен музикант (певец) на дворцовите певци. Всички изпитвали голямо уважение и почит към него. Но тези многобройни почести и житейски придобивки не го задоволявали. Когато узнал, че автократорът иска да го постави да живее в къщата на един велможа, желаейки да се откъсне от светските грижи и да служи на Господа в безмълвие, той тайно избягал и се укрил в Светогорския монастир "Св. Атанасий" - Великата Лавра. Представил се за неук пастир и игуменът му поверил монастирското стадо. Много време останал там, неузнаваем от автократора, който дълго търсел навсякъде любимия си певец. Един ден Св. Иоан, пасейки стадото, ентусиазиран и вдъхновен, започнал да пее със своя ангелски глас. Един пустинник подвизаващ се наблизо монах видял дивно чудо: пеещ пастир и кози, които не пасели, а го гледали, сякаш се радвали на ангелското му пение и привлечен от приятния му глас, побързал и съобщил на Игумена в монстира. Игуменът го поканил, опознал се с него и го смъмрил задето отначало не е заявил, че е обичаният музикант на императора и отивайки в Цариград, обадил и изясаснил на царя за Иоан Кукузел. Автократорът много съжалявал за това, но се въздържал, за да не смути покоя и тишината на Иоан. От тогава Св. Иоан Кукузел заживял в килия в Лаврата и пеел възторжено през неделите и през другите празници в храма. Колкото до неговата певческа ревност се знае, че е бил възнаграден чрез небесно посещение. Според преданието, през времето на едно бдение в събота на Ака́тиста, след свършека на Канона, Иоан заспал от голяма умора на стасидията. Когато се събудил, намерил на ръката си дар от Света Богородица, който бил една златна монета. От тогава ревността му към пението се увеличила и Той пеел всеки ден в църквата, така че от многото правостоене пострадал кракът му, който в последствие бил изцелен от

на Света Гора, кодекс № 1120, ръкопис „Кратима" – подписан също с името „...Пападопулос...". 3. От м-ра „Ватопед", кодекс № 1597, невмен ръкопис пак подписан с името „...Пападопулос...". 4. В м-ра „Хилендар" от кодекс № 53 има ръкопис с произведението „Доме Израилев" подписан също с това име. 5. Кодекс №1529 от м-ра „Ватопед", ръкопис „Хвалите" подписан от Св. Иоан Кукузел с името „... Пападопулос" и с името на Великата му схима Йоаникий. 6. От Хилендарския м-р, кодекс № 146, ръкопис подписан също от Св. Иоан с името „ ...Пападопулос..." καὶ με το Ἀγγελικό σχήμα – Ἰωαννίκιος (и с Ангелската схима – Йоаникий).

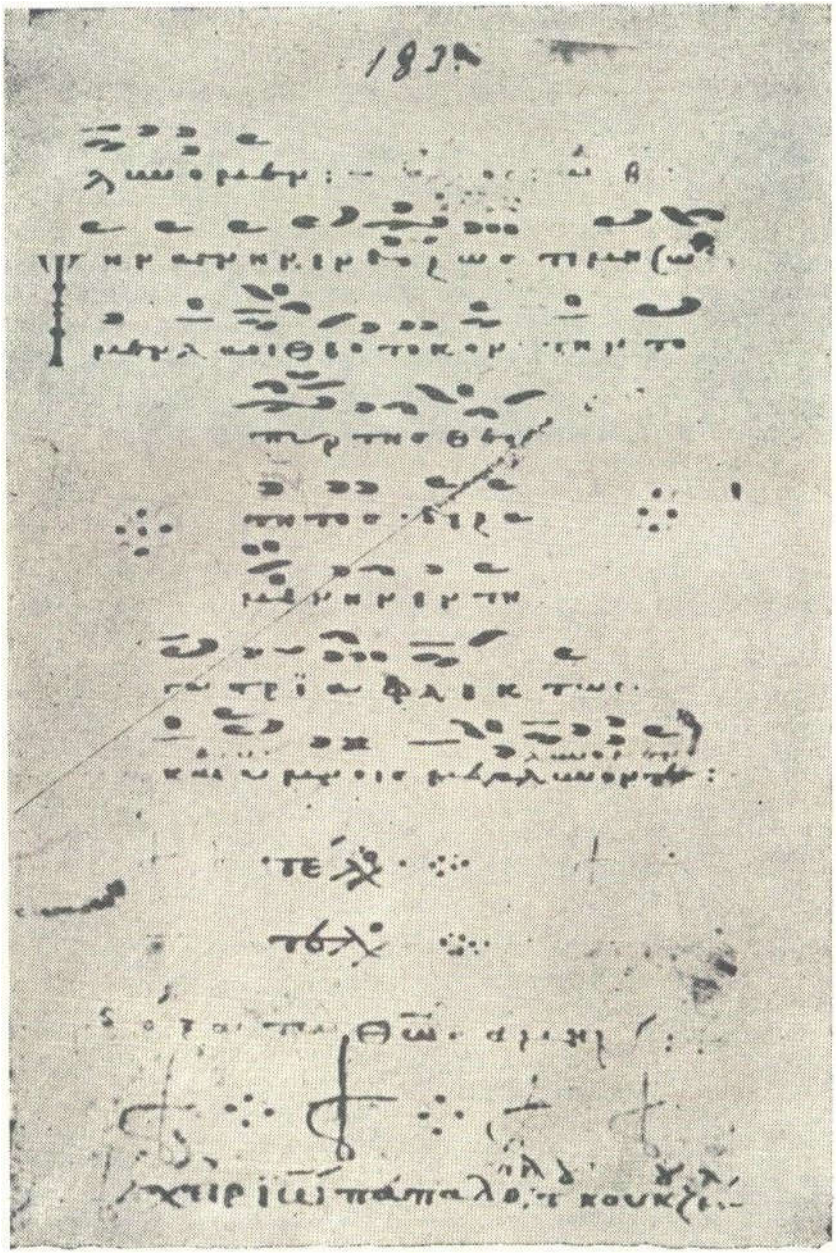
[3] Според проф. Василиос Дендакис, Св. Иоан е живял през 14 в. :

1. Св. Иоан Кукузел е съставил две произведения за възхвала на празника „Живоносний източник"(петък на Светлата седмица). Знае се, че този празник е бил установен да се празнува през 14 в., като преди на този ден се чествал празник на Св. ап. Петър. Поради това не е възможно Св. Иоан Кукузел да е живял през 12 в. (както пишат някои български и гръцки автори) и да е написал тези две произведения.

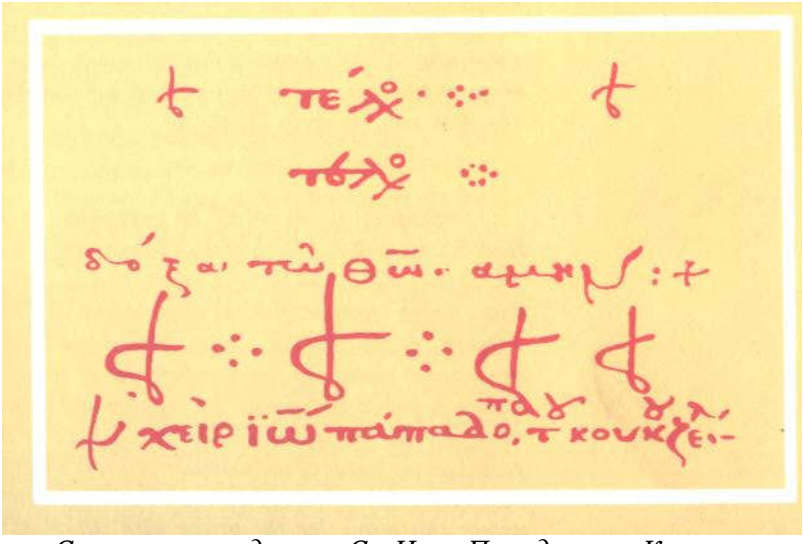
2. В Лаврата има ръкопис № 175, който е написан през 14 в. от Св. Иоан Кукузел, според Софроний Евстратиаду.

3. Константинополския патриарх Филотей Кокинос (1354- 1355) отишъл в Лаврата „Св. Атанасий" и се срещнал със Св. Иоан Кукузел, което показва до кое време сравнително е живял светеца.

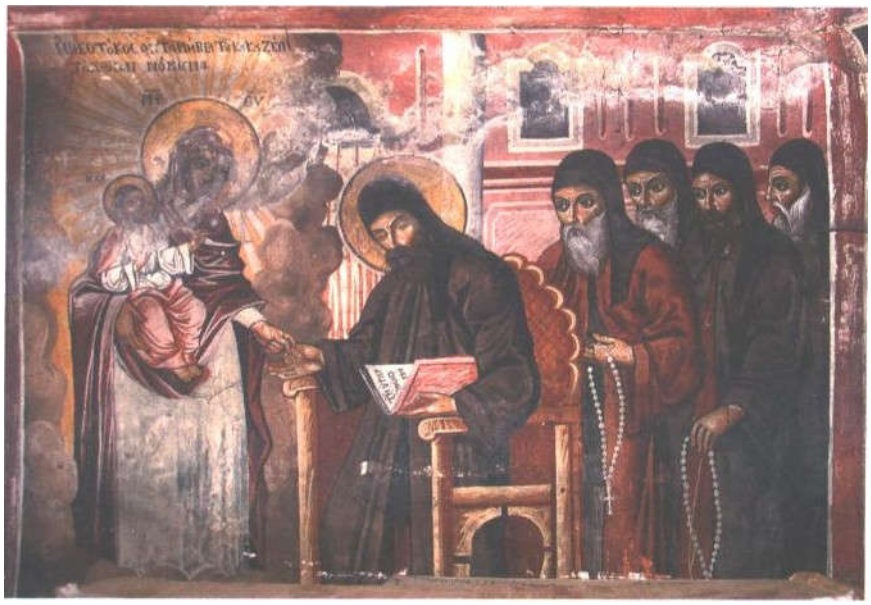
Света Богородица, така както Тя е излекувала Св. Иоан Дамаскин, което показва особената благосклонност на Божията Майка към възпяващите Я и Нейния Божествен Син.

Ръкопис 1256 от Синайския м-р (1309 г.), л. 183[a] с подписа на Иоанис Пападопулос Кукузелис

Саморъчния подпис на Св. Иоан Пападопулос Кукузел

Стенопис от скита „Кавсокаливия”, Света Гора - Атон, 1820 г.

Творби на Св. Иоан Кукузел:

Св. Иоан Кукузел написал много Църковни химни, между които са: Аниксандáриите, Херувимска песен, Причастни и др., както и две произведения, които се пеят, когато служи архиерей – това са: “Владúку и Священноначàлника” на 7-ми глас и “Свúше Пророци” на 6-ти глас (едно от най-старите, намерено в кодекс № 108 от Лаврата). Написал също така съчинението “За музикалната техника” и се занимавал с въпроса за музикалния невмопис и групирането (плетеници) на знаците. Въвел с това някои нови начини в символичното невмописане на Св. Иоан Дамаскин. Невмописът на Св. Иоан Кукузел е наречен “кръгъл”. Заради неговото голямо влияние и способности, Св. Иоан Кукузел е наречен Майстор. Майстори – учителите и отците на Църковното пение, се наричали тези, които са написали с невми думите и псалмите на Св. прор. и цар Давид (Сладкогласните ирмоси). Характерно е за творчеството на Св. Иоан, че той е съчинявал стихове като поет и ги е нотирал освен всичко друго казано дотук.

Св. Иоан Кукузел е определен, охарактеризиран като втория извор на Църковната музика. Четирима са главните представители: Първи извор е Св. Иоан Дамаскин, вторият извор е Св. Иоан Кукузел, третият е Иоан Кладà и четвъртият е Петър Лампадарий – Пелопонисийски.

Иоан Кладà

Иоан Кладà е бил даровит учен и изключително музикален. Пеел е на лявата певница в Църквата “Света София” в Цариград като лампадарий. Написал е мелодията на канона на Акатиста на Света Богородица. Създал е поредица от Причастни „Хвалúте”, които се пеят в Неделите, Причастния на Преждеосвещената Литургия – “Вкусúте и вúдите”, както и много други.

Иоан Калда е охарактеризиран, както по-горе казахме, като третия извор на Църковното пение.

Михаил Вриéнний

Михаил Вриéнний се е отличавал като теоретик и учител - музиколог. Работил е през 1320 г. след Христа. Написал е ценен труд за музиката, в който подробно и задълбочено разглежда знаците, осемте гласа на Църковното пение, заедно с общите тетрахорди. Отделя важно внимание на съприкосновението на древната музика със сегашната Църковна такава.

Михаил Вриéнний е главният повод и причина, изследванията на който, ясно подчертават и охарактеризират историческите различия на старата-архаична епоха, средната и новата епоха. Подрежда историческите етапи и събития. По този начин се охарактеризират най-ясно църковните отдели на музиката.

Въобще Михаил Вриéнний е най-величественият теоритик от мусикийските учители през средновековната епоха.

Другите забележителни теоритици преди Михаил Вриенний са били следните:

1. Св. Ефрем Сирин (IV в.) – създател на невмите (знаците);
2. Св. Иоан Дамаскин (VIII в.), който е написал “Граматика на Музиката”;
3. Иоан Гликúс (X в.) – написал подготвителен учебник за обучението на първоначално учащите се в диатонически строй;
4. Михаил Пселóс (XI в.) – написал съчинение за музиката, където събрал и обяснил изучаването на музикалната наука, както и на някои канони, показал е начини за съставяне на Църковни мелодии;
5. Св. Иоан Кукузел (XIII-XIV в.) – създател е на Големия исон (т.н. „Колело”);

След Михаил Вриéнний са следните теоретици:

6. Мануил Хрисаф млади (1660 г.) – бил е Протопсалт във Великата Църква. Той е най-светлата точка в мрака след робската епоха. Написал е „Пропедевтика” – т.е. метод за начално-обучаващите се в Църковната музика;
7. Хрисант, Брусенски митрополит от Мáдита (1814 г.) - написал е Малката и Голямата теоритически книги за Църковна музика.

Св. Иоан Дамаскин, Св. Иоан Кукузел, Валасий иерей и архиерей Герман Неон Патрон - Ръкописна анонимна Антология от Великата Лавра, Света Гора – Атон, (1815 г.)

Най-изтъкнатите химнографи и тяхната дейност през Третата – Нова[4] епоха

Трета Нова епоха обхваща периода **от падането на Цариград и продължава до наши дни**.

По време на падането на Цариград (1453 г.), протопсалт на "Света София" е бил *Григорий Бу̀нис – Алиа́тис*, превъзходен музикант, а лампадарий (ляв певец) е бил *Мануил Хрисаф старият* – забележителен композитор.

[4] Съвременна

Мануил Хрисаф-млади, Петър Берекет, Петър Пелопонески и Мануил Хрисаф-стари – пос. ръкопис

Мануи́л Дѹ̀ка Хриса́ф старият

Мануил Дука Хрисаф е изтъкнатият "Майстор-лампадарий" в пантеона на Византийските певци, последният от големите музиканти на Византийската Автократория.

Той е изживял трагичната драма на обсадата на Константинопол от Мохамед II, падането на столицата и жестокото клане. Според свидетелства, Мануи́л Дука Хриса́ф е преживял и станал очевидец на завоевателите, които с месеци изгаряли ценните ръкописи на Цариградската библиотека, както и на другите в града. Изключително тъжен факт, който лишава завинаги човечеството от много ценни познания.

Описал е ужасното преживяване в "Плач", която творба се съхранява в музикалния кодекс на Константинополската патриаршеска библиотека.

Мануил Дука Хрисаф е бил лампадарий на левия клир в хора на "Света София". Носил е името "Майсторът", поради учителската му дейност и поради това, че е бил царски музикант.

Част от многобройните му произведения са написани по поръчка на автократора Иоан VIII Палеолог (1428 – 1448 г.) и на Константин Палеолог (1449 – 1453 г.).

Малко са сведенията, които имаме за неговия живот. От един Иерусалимски кодекс от 1439 – 1440 г. научаваме, че Мануил Хрисаф е останал за малко време в Крит.

Ръкопис № 211, на библиотеката от монастира Пантократор дава информация, че Мануил Дука Хрисаф е бил в Спарта след падането на Константинопол. От друг ръкопис № 479, в "Св. Преображение" – Метеора научаваме, че Хрисаф е достигнал до Сърбия, където е написал част от своите произведения. Намират се и голям брой славянски преводни ръкописи, които показват неговото голямо влияние по онова време.

Мануил Дука Хрисаф не е бил само лампадарий в "Света София" и виден учител, но и прочут калиграф. Има доста написани саморъчно от него ръкописи в Националната библиотека в Атина под № 947 с Църковен и мирски характер.

В един друг ръкопис на Мануил Хрисаф, под № 1120 от библиотеката на Иверския монастир, се намира теоретичен материал на Византийската музика с употребата на повредите.

През 1463 г. Мануил Дука Хрисаф е написал калиграфически последния си ръкопис.

Валасий иерей – пос. ръкопис

Заедно с тях достойни за споменаване са:

Валасий иерей – (1615 г.)

Мануил Хрисаф младият (1660 г.), за който е писано при теоритиците.

Георги Редестинѝ (XVII в.) – отличен певец.

Даниил от Тѝрнаво (1789 г.) – познавал добре и светската музика.

Иаков Протопсалт Пелопонески (1740 г.)

Протопсалт Иаков е роден в Пелопонéс, южна Гърция. Притежавал отличен глас и като вещ познавач на пението, бил назначен за певец при Цариградската патриаршеска църква, със заплата 600 гроша годишно – сума доста голяма за тогавашното време. Поради способностите си и с прилежната работа, бързо достигнал до чин протопсалт (първи певец). Иаков Протопсалт е бил назначен за учител по пападическото и стихирарическото пение в тогавашната Цариградска музикална школа със заплата 400 гроша. Той е бил изключително образован музикант и химнограф. Бил е секретар в Патриаршията и преподавател по музика в Патриаршеската школа.

Протопсалт Иаков Пелопонески е написал няколко Херувимски песни, Слави за различни случаи. Между многото му трудове най-прочути са: Славника, Великите уроци на Светата Четиридесетница, бавните “Гóсподи воззвáх”, “Вéчери Твоея Тáйния” за Свети Велики Четвъртък, “Да молчúтъ всякая плóт” за Света Велика Събота, както и бавните Велики Славословия, “Всякое дихáние” и др. Той е дал мелодията на катавасиите “Отвéрзу устà моя” на глас 4-ти.

Георги Критски (+1816 г.)

Георги Критски е роден на остров Крит. Бил ученик на Мелетий Синаитски, монах в Синайския монастир и прочут певец. Георги Критски надминал своя учител в писменото излагане на мелодиите с опростен невмопис. Преподавал е пение и е създал цяла школа певци. Георги Критски е бил поканен от тримата реформатори на музиката – Григорий, Хурмузий и Хрисант в Цариград, за да им сътрудничи, но не успял поради заболяване. Съчиненията му били превеждани на новите невмени знаци и издадени от последователите му. Някои от тях носили името на издателите, а не на съставителят им в лицето на Георги Критски.

Георги Критски е бил изкусен музикант и виден композитор, който предприел да опрости писането на невмите на Петър Лампадарий.

Петър Берекéта (1750 г.)

Петър Берекета е бащата на Сладкогласните ирмоси, наречени сладкогласни заради приятната им звучност.

Иоан Трапезýнт

Иоан Трапезунт е живял през средата на XVIII век. Отличен музикант, подбудил съвременните химнографи да намерят по-лесен и по-методичен начин за изписване на невмите.

Издигнато място между всички притежава Петър Пелопонески.

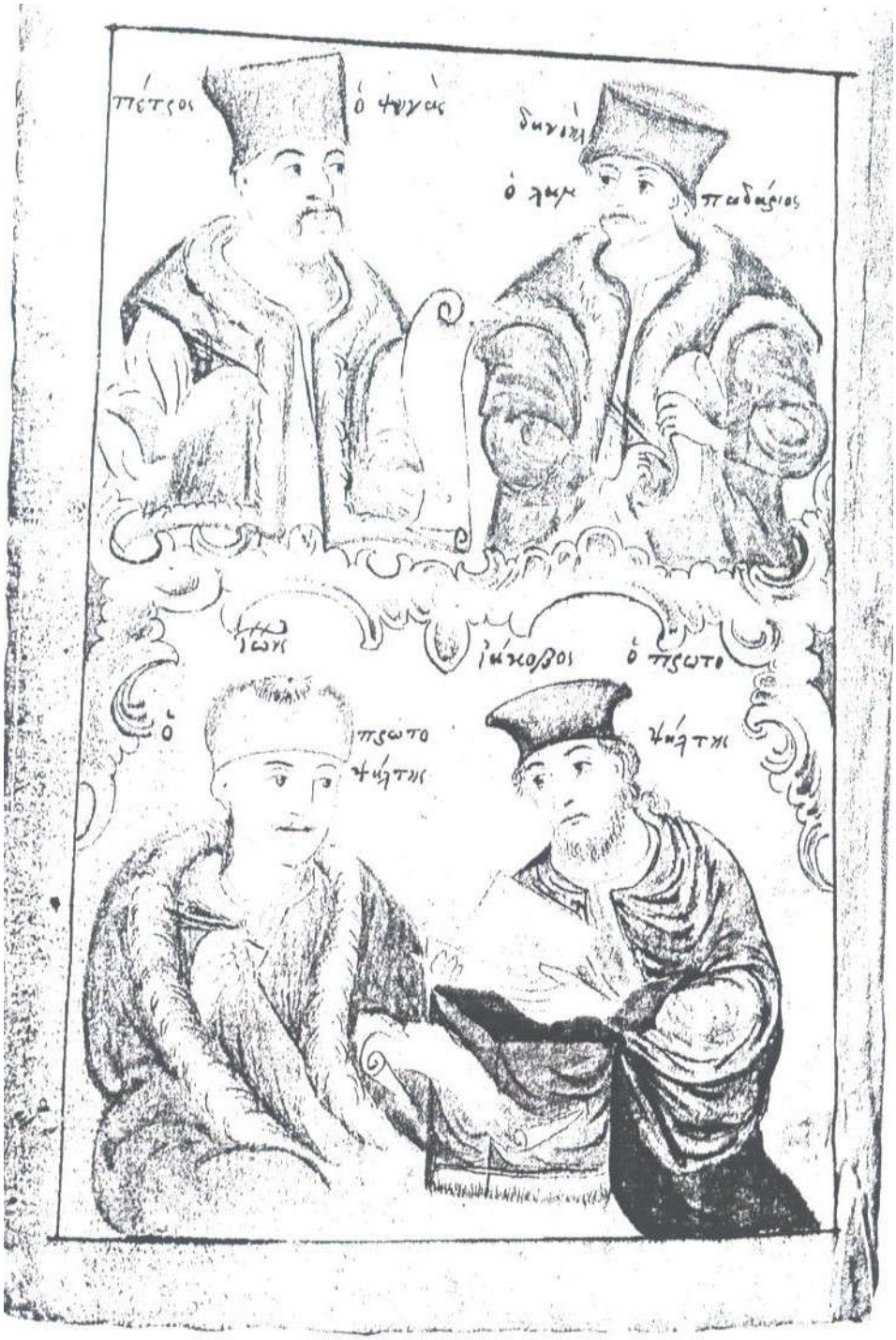
Петър Пелопонески (1730 – 1777 г.)

Петър Пелопонески е роден в Пелопонес, в едно село близо до Мистрà през 1730 г. Починал е много млад през 1777 г., при епидемия от чума. Учил е пението в Смирна, при един иеромонах и после при протопсалта на Великата Църква Иоан Трапезунд, с когото е пял като домéстик (помощник). След смъртта на Иоан Трапезунд е бил назначен за лампадарий (ляв певец). Не успял да стане протопсалт, тъй като починал в разцвета на младостта си – на 47 години. Петър Пелопнески е големият музикант (певец) на XVIII век и като такъв, определя една цяла епоха в Църковната музика. След Св. Иоан Дамаскин, Св. Иоан Кукузел и Иоан Клада, се посочва за четвъртия извор на Църковното пение. Обогатил дотогавашния музикален невмопис, подготвяйки го за съвременното му изпълнение. Превел всички Църковни песни от старите на новите невми, които имаме днес. Забележителен е бил със своята музикална способност и своеобразност, от което са се удивлявали не само неговите родни събратя, но и чуждите. Способността му да пише мелодии от първо слушане е била удивителна. Поради тази дарба, турците го нарекли Херсúз Пéтро (т.е. Крадец Петър). Имал е много

ученици, преподавайки и в Патриаршеската школа. Композирал е винаги на базата на традиционните музикални форми (черти) и е написал различни произведения, които използваме и пеем днес, като Возкресника (Последованието на Утренята и Вечернята). Ирмологии – Катавасийник, Велики славословия, Херувимски песни, Причастни и много други, както и знаменития тропар на Св. Касиана. В композициите му владее скромност и черти на неизразима музикална красота. Поддържал е тесни връзки със Султанския дворец и с турските музиканти. Поради което, през времето на погребението му, бил почетен не само от Св. Църква, но и от турците. Дервиши, с позволение на Патриарха, пяли близо до гроба му, където поставили отличителния знак на лампадариите в прегръдките на мъртвеца. Поради голямото приятелство с турците, имал е неблагоразумието като се осмелил и изпял от минарето, сутринната молитва на мюсюлманите, за което бил наказан от Султана. Затворен в болница (психиатрична), бил лишен от хартия и мастило, на която той постоянно пишел. Посетен от неговите ученици, които му донасяли вишни за ядене, той от тях, чрез изтискване, си правил вишнево мастило и пишел невми. Така произлезли Църковните вишневи произведения на Петър Лампадарий. След 40 дни боледуване излязъл от болницата, за да продължи своите занимания в Църквата. Петър Пелопонески е бил големият музикант (певец) на XVIII век, отличен в изпълнението и способен в музикалното композиране и писане при слушане от първи път.

Петър Пелопонески се счита за най-големият представител на музиката по онова време. Надарен с изключителен музикален талант и дарования, той превеждал творенията на старите музико-учители и ги преподавал в Патриаршеската музикална школа в Цариград до 1776 година, а мнозина от учениците му са известни като добри съчинители на музикални творби и големи певци в Църквата. Петър Пелопонески преподавал пеене и на арменски певци, по особен начин, с особени нотни знаци, с които арменците си служат и до днес.

Той е съчинил много Църковни песни – едни издадени от него, а други – от приемниците и последователите му. Много от песнопенията му (Херувимски, Причастни, Славословия и др.) имат високо художествено значение и твърде много се ценят от познавачите на Източното Църковно пение.

Петър Ефески, Даниил Лампадарий, Иоан Протопсалт и Иаков Протопсалт – пос. ръкопис

Петър Ефески (+ 1840 г.)

Петър Ефески е родом от град Ефес, Мала Азия, учен музикант, голям познавач на старата и по-нова музикални системи. Познавал добре Църковната и светската музика. Учил се при Георги Критски и при тримата видни учители в основаната през 1815 г. Цариградска патриаршеска музикална школа. Поради своята голяма музикална надареност, бил учител в Кралската музикална школа на Букурещ. Той е откривател на музикалния печат (печатане на невмите), като чрез това се освобождавали преписвачите от прекомерния невмен препис. Бил голям майстор в създаване на музикални форми от пападическия вид пение. Най-напред превел и издал оригиналния Воскресник и стихирите на Петър Пелопонески, както и Славника на Петър Лампадарий през 1820 г. във Влáхия. Съставил Херувимски песни и неделни Причастни на осемте гласа, Слави, Достойници и други, които заедно с обясненията на

невмените знаци, били издадени в град Пловдив през 1840 г. от протопсалта при тогавашната Пловдивска гръцка митрополия, някой си Георги. Петър Ефески, като учител в Букурещката княжеска музикална школа, починал в 1840 г.

Григорий, Хурмузий и Хрисант - Тримата музикоучители и реформатори на Църковното пение

Забележителна точка в историята на Църковната Музика се явяват тримата учители*: Григорий Протопсалт, Хурмузий – Книгохранител и Хрисант – Брусенският Митрополит*, наречени реформатори. Работейки съвместно, те решили всички задачи и проблеми по отношение на невменото писмо и пението. Въвели в употреба новите едносричкови слогове, които имаме днес: **Πα, Βου, Γα, Δι, Κε, Ζο, Νη –** вместо старите многосричкови: Ананéс, Неанéс, Нанá, Áгиа и много други. Опростяват, систематизират и анализират котвообразния и сложен невмопис на Св. Иоан Дамаскин, Св. Иоан Кукузел и Петър Пелопонески, въвеждайки новите музикални знаци в Църковното пение, при които всеки един знак определял един слог, а не множество такива, както се определяло и пишело по стенографически методи. Те реформирали изцяло Църковната музика. Тази нова система в невмописа и изпълнението се въвела през 1814 г. и била наречена аналитична. Образувана била тогава Патриаршеската Църковна школа, в която преподавали, от страна на практиката – Григорий и Хурмузий, а на теорията – митрополит Хрисант.

Григорий Протопсалт (Левитски) (+ 1822 г.)

Протопсалт Григорий Левитски е роден в Цариград през 1777 г. в деня, когато починал Петър Пелопонески. Той е един от тримата реформатори, които заменили старото невмено писмо с нови невмени знаци, с които си служим и сега. Бил син на свещеник. Родителите му, за да го откъснат от арменците, чийто език, пеене и литература научил самичък още от детска възраст, го предали за възпитание на архимадрит Иеремия Критски, благодарение на когото успял да стане четец и певец. Бил ученик на Иаков протопсалт, Петър Византиец и на Георги Критски. Добре бил запознат и с европейската музика. Григорий написал в 1805 г. със старите невмени знаци огромната “Пападики”, състояща се от 1282 страници. Написал е още: Херувимски песни, Причастни, Полиелеи, Славословия, хвалебствия, величания и други. Автор е и на един друг ценен труд от пет обемисти тома, съдържащ пространни стихири, самогласни, слави и други. В друго свое съчинение специално се занимава с по-точното определяне на тоновите стълбици (гамите), отклонителните знаци (т.н. „повреди”) и прочие. Превел, по новия невмопис, всички произведения на Петър Лампадарий и такива на Св. Иоан Дамаскин и Георги Критски. Бил е протопсалт във Великата Църква в Цариград (1819 – 1822 г.), отличавайки се като изряден изпълнител. Изцяло, въпреки кратковременния си живот, поднесъл огромен труд в областта на Църковното пение. Умрял в разцвета на живота си – на 45-годишна възраст, през 1822 г.

Хурмȕзий Книгохранител (+ 1840 г.)

Георги Хурмузий Книгохранител е роден на остров Халки, до Цариград, през втората половина на XVIII в. Учил пение под ръководството главно на Иаков Протопсалт и Георги Критски. Той е един от тримата тълкуватели и реформатори на старото невмено писмо. В 1813 г. бил назначен за книгопазител в Цариградската патриаршия и директор на печатницата. Преподавал пение в Патриаршеската музикална школа шест години от 1815 до 1821 г.

Обяснил и превел на новия невмопис произведения на Св. Иоан Дамаскин, Св. Иоан Кукузел, Иоан Клада до Емануил (Мануил)

Първопевец, съдържащи се в 70 тома ръкописи. Понастоящем те се намират подвързани във фанариотската библиотека в Цариград. С тези преводи Хурмузий се е занимавал 18 години. Повторно били издадени: Воскресника на Петър Лампадарий, също с Ирмологията и Катавасиите. Композирал е собствени произведения като прочутото Велико Славословие на седми глас и Полиелея „На рекàхъ Вавилóнскихъ" и други. Написал също и Наръчник – въведение в практическата и теоритическата част на Църковната музика. Издал музикален сборник в два тома в 1824 г. От него има и други съчинения, които не са издадени. Починал е в Халки през 1840 г.

Хрисант, Брусенски митрополит (+ 1843 г.)

Хрисант, Брусенски митрополит е роден в Мáдит. Бил е много учен клирик. Отлично владеел гръцки, латински и френски езици, бил голям познавач на арабската и европейска музики. Познавал добре класическата – Европейска музика и свирил на чембало. Бил е изтъкнат музикант. Посетил различни библиотеки на Изток и с особен интерес разгледал и проучил съчиненията по теория на Източното Църковно пение от Св. Иоан Дамаскин до негово време. Задълбочено се запознал теоретично с музиката въобще, също така и с музиката на древните гърци. Изследвал музикалните произведения на Св. Иоан Дамаскин и тази на Мануил Хрисаф – стария. Първоначално бил ръкоположен за архимандрит в родината си Мáдит. В следствие на големите му заслуги в Църковната музика, бил въздигнат като митрополит на Драч, после изпратен в Смирна и накрая в Бруса, където починал. Преподавал теория на Източно Църковното пение в Патриаршеската школа в Цариград.

Написал и две забележителни книги: 1) Малката книга – Църковна Теория – наречена Наръчник на теоретическата и практическата част на Църковната музика и 2) прочутата – Голямата книга – Църковна теория.

Малката книга издал в Париж през 1821 г., а голямата в Тергéст – 1832 г. Голямата Теоретична книга се счита и днес за главен извор по теоретичните въпроси на Източното Църковно пение.

Музикалната Комисия от 1881 година

През 1881 г. в Цариград Патриарха назначава за проучване проблемите на Църковното пение, както и за неговото усъвършенстване и развитие, седмочленна комисия под председателството на изтъкнатия клирик – архимандрит Герман Автонúду. В комисията взели участие известният физико-математик Андрей Спатáри, професорът по Църковно пение на школата в Хáлки – Георги Прогáки, протопсалтът на Патриаршията – Георги Виолáки и Евстрáти Пападóпулос – известният забележителен историк на Византийската музика.

Тази комисия *определила интервалите* (цифрения брой на трептенията между отделните тонове в стълбиците) във Византийската музика и построила специален инструмент във вид на голям хармóниум, който служил за вярното и точно изпълнение на тоновете. Този инструмент бил наречен „Псалтир".

Същата комисия издала книгата *„Теория за изучаването на Византийската музика"*, която се определя като прибавка към теоретическите трудове на Брусенския митрополит Хрисант.

Написаната теория и специалното разпределение на интервалите, както били определени от Комисията през 1881 г., използват днес обучаващите се в учебните Православни семинарии и университети.

Визнатийското Църковно пение и неговите гласове

Църковните мелодии се пеят по различни начини (ладове), които се отличават по между си по определени елементи (стълбици, интервали и други). Тези елементи произвеждат определено слушане. Съобразно слушането, различаваме осем различни строя. Тези строеве наричаме гласове.

Гласовете това са различните строеве, по които се пеят Църковните мелодии. Гласовете по количество са осем. Те са: Първи, Втори, Трети, Четвърти, Пети, Шести, Седми (Варис) и Осми. Разделят се на две категории – на Главни и Плагиални (производни). Главните са четирите първи, а плагиалните са останалите четири. Съотношението между главните и плагиалните е, че основните им тонове отстоят на една пета степен една от друга. Това наименование на осемте гласа е от по-ново време (от IV и VI в.). Първоначално се е употребявало за наименованието им ладовете на старата гръцка музика - Дорúйски, Лидúйски, Фригúйски, Миксолидúйски, Иподорúйски, Иполидúйски, Ипофригúйски и Ипомиксомидúйски ладове. Така през IV в. Св. Амвросий Медиолански въвел пръв на Запад псалми и химни, според обичая на Източната Църква, като определил и предназначил така че, Дорийският лад (начин на пеене) да се нарича Първи глас, Лидийският да се нарича Втори глас, Фригийският – Трети глас и Миксолидийският – Четвърти глас.

По-късно през VI в. Св. Григорий Двоеслов папа Римски допълнил наименованията на останалите гласове и определил щото Иподорийският лад (начин на пеене) да се нарича Пети глас, Иполидийският – Шести глас, Ипофригийският – Седми глас и Ипомиксолидийският – Осми глас.

Всички гласове, за да бъдат съставени (образувани), се базират на еднакви тетрахорди (четири струния). Тези тетрахорди имат определени различия. Разликата им е еднаква и сродна при определените гласове. Случва се при някои гласове, тетрахордите да приличат от към вътрешното разпределение и в устройството на тоновете или да са сродни. Тези последните образуват групи, които се наричат сродствени. Сродството в Църковното пение е един сбор от гласове, които имат общо устройство на тетрахордите. Родовете (ладовете) на Църковната (Византийска) музика са три: Диатоничен, Хроматичен и Енхармоничен.

Диатоническият род (строй) обхваща *4 гласа* – първи глас, четвърти глас и техните плагиални (производни), пети глас и осми глас.

Хроматическият род (строй) обхваща *2 гласа* – втори глас и шести глас.

Енхармоничният род (строй) обхваща *2 гласа* – трети глас и седми глас.

Видът на строевете зависи от разпределението на тетрахордите и на вида на тоновете, които употребява.

От трите строя първият, т.е диатоническият е обикновеният строй и употребява обикновените тонове. Другите два строя са произволни, т.е. произлизат от диатоническия такъв, чрез отклонителните знаци, които изменят числения брой на трептенията на отделните тонове.

Историческо разглеждане на Църковното Византийско пение до днес

За да достигне до днешния си вид, Византийското Църковно пение е преминало през различни стадии.

През първите Християнски векове, Църковното пение било доста опростено (непретоварено). С течение на времето се обогатявало и ставало все по-изкусно (по-художествено).

Първи съставител и основател на Църковното пение се счита Самият Господ Наш Иисус Христос, което се доказва от Евангелското четиво за Тайната вечеря, на която Той е пял. Свещеният Иоан Златоуст казва "Господ е пял, тъй че и ние също да пеем". Следвайки Го, така са правили и Светите Апостоли, които възпявали Бога във всички християнски събирания и държали първото място в историята на християнското псалмопение. Първите, преминаващи в Християнството, било то от евреите или от другите народи, принесли по навик пеенето и в новото Богослужение и употребявали музиката в техните свещени събрания в молитвените домове (обикновено в горните стаи на къщите – т.н. „горници").

Развитието на Псалмопението

През първите векове на Християнството като химни (песни) в псалмопението се употребявали:

1) Псалмите на Св. пророк и цар Давид

Това са едни от най-забележителните и величествени Богослужебни химни, които имат евреите. С тях се разкрива величието на Бога. Видно място между тях заема 103-ти псалом, който се нарича *Предначинателен,* понеже е началото на Вечернята. Чрез него се възпява премъдростта и Божието всемогъщество - "Благословѝ душѐ моя Господа...", "...Колко са велики делата ти Господи, всичко си направил премъдро". Книгата, която съдържа псалмите на Давид се нарича "*Псалтир",* от музикалния инструмент псалтир, с който Св. Пророк Давид е пеел псалмите. Св. Василий Велики характеризира "Псалтира" като "гласът на Църквата". "Псалтирът" съдържа 150 псалми и се разпределя на 20 катизми (части).

Псалтирът, както се писа и по-горе, представлявал един музикален инструмент с 12 струни, който бил направен преди потопа от Иува́л и който Св. Пророк Давид усъвършенствувал по-късно, като го пренесъл в употреба от овчарството в Богослужението.

2) Песните на Свещеното Писание

Това са: Песента на Св. пророк Моисей в книга Второзаконие и в Изход, Молитвата на Св. прор. Исаия, Молитвата на Св. прор. Йона, Молитвата на праведния Авраам и други. Съдържанието на псалмите и на химните на първите Християни се отнасят главно за идването на Месията (Иисус Христос).

3) Химните (песни) на Християнското вдъхновение

Химните на Християнското вдъхновение са се употребявали паралелно (взаимно). Характерното при тези песни е употребата на думи и фрази от Стария Завет. Християните пеели припевите като "Аллилуия", "Господи помилуй", "Слава Тебе, Боже, слава Тебе".

4) *Химните (песни) чисто – изцяло Християнски*

Това са песните, които съчинявали по-късно и във времето си първите Св. Отци на Църквата и които имат като тематика Светата Троица, Иисус Христос, Света Богородица, Светите Мъченици, Светите Ангели и Архангелите. Прилагаме по-долу най-главните и най-старинните Църковни Християнски химни (песни).

5) Първите химни (песни) на Християните

Утренният химн или наречен още *Утренно славословие – "Слава на Теб, Който си ни показал светлината"*, това е най-старият химн. Отбелязват го Св. Дионисий Ареопагит, Св. Атанасий Велики, Св. Иоан Златоуст.

Вечерният химн на Праведния Симеон – "Сега отпускаш Твоя раб Владико", който се е пеел до V в.

Победният химн – "Свят, Свят, Свят Господ Саваот".

Входният химн – "Дойдете, да се поклоним и паднем пред Христа", който е взет от 94-ти псалом.

"Тебѐ поéм" съставен от Св. Амвросий епископ Медиолански през IV в. За първи път бил изпят при кръщението на Св. Августин (354 г. след Христа).

Вечерният химн "Свéте тúхий, святúя слáви". Нарича се вечерен, понеже се пее след вечерните молитви и песнопения на Вечернята.

Херувимската песен "Иже Херувúми тáйно образȕюще", която е съставил Св. Иоан Златоуст през IV в.

През V в. се прибавили към Богослужението, тъй наречените нови песни – *Отпустителни (тропари),* които се пеели вместо Вечерния химн на Праведния Симеон.

Общо псалмопение (пение)

През първите векове на Християнството и през целия IV в., пеел в в Църквата целият народ. По-късно се появило т.нар. антифонно пение, при което вярващите се разделяли на две групи, които пеели последователно. По-късно били организирани систематични хорове и по този начин се ограничило участието на народа, заради реда и благоприличието. Забрани се от Отците на Църквата както се казва „случайното съставяне на Светите песни".

За общото пение свидетелства мнението на Великите Отци на Църквата – Св. Василий Велики, Св. Иоан Златоуст, Св. Атанасий Велики и други.

Св. Василий Велики, уважавайки предназначението на пението в Богослужението, съставил Църковни хорове, като позволил да вземат участие в тях и да пеят образовани клирици.

Св. Иоан Златоуст, отнасяйки се за пението, казва "млади и стари, богати и бедни, жени, мъже, роби, свободни, една и съща мелодия изпълняваме".

Св. Ефрем Сирин в Едеса (Месопотамия), заповядал да пеят в Църквата през неделите, девственици под негово ръководство.

Църковната музика, прогресираща и развиваща се постоянно, придобила голям блясък през автократорите (царете) Иустиниан и Ираклий (VI и VII в.). Многочленни (многобройни) хорове пеели в големите храмове "Св. София" и "Св. Апостоли".

Разцвет на Химнографията

Голям разцвет достигнала Църковната химнография по времето на върховния химнограф на Църквата – Св. Роман Сладкопевец (V в.), който се характеризира като "Пúндара на Църковната поезия";

Важна за развитието на химнографията била епохата на Св. Иоан Дамаскин (VIII в.). Св. Иоан Дамаскин е бил изключително даровит и учен, притежавал е разнообразна култура (образование) - Теологическа, поетическа, музикална и философска.

При това Св. Роман Сладкопевец – прекрасен поет, е съставител на *кондаците,* които заместили от части биографиите (житията) на Светиите. Именно те заемали голяма част от Богослужението до VI в.

Св. Иоан Дамаскин, от своя страна, е написал многобройни *канони,* които представляват нов вид Църковни химни, заместили кондаците. В този вид на писането на каноните, се е изявил по времето на Св. Иоан Дамаскин и Св. Козма Маюмски (края на VII и началото на VIII в.).

Развитие на Химнографията след Св. Иоан Дамаскин

В края на VIII в. били написани от автократора Лъв Мъдри единадесетте Евангелски стихири (Славите – песни, които се изпълняват през Неделите на утрината преди Великото Славословие).

Девети век е известен с написания канон на Св. Богородица от Св. патриарх Фотий.

През X в. били създадени единадесетте ексапостиларии (светилните), които са химни - песни на утрината преди "Всякое диха́ние". Написани са от автократора Константин Багрянородни.

През XI в. започва упадъкът.

Центрове на Химнографията през разцвета

1) През първите векове съществували два центъра на систематическата организация на музиката. През IV в. в Александрия е работил Св. Атанасий Велики, в Сирия е творил Св. Ефрем Сирин, а Св. Амвросий в Медиолана. Той първи е съставил на Запад псалмите и химните, според обичая на Източната Църква, наречени "Амвросиански химни". По-късно били обогатени от Римският Папа Григорий Двоеслов (VI в.) и са наречени "Григориански химни". Григорианското пение се задържало в целия Запад и е многогласна (самогласна) система, базираща се на 8-те Византийски гласа. По-късно през X в. Григорианското пение претърпява упадък и започнало да се появява многогласието (полифонията). Този, който поставил като ново – полифоническата светлина в старата мелодия на Григорианското пение е класикът композитор Палестрина.

2) За Епоха на разцвета се определят VIII и IX век. Характерни са два центъра на химнографията:

А) Монастирът на Св. Сава – извън Палестина, в който е живял и работил Св. Иоан Дамаскин (VIII в.);

Б) Студийският монастир в Цариград (IX в.). Този монастир заема забележително място в историята на Църковната химнография. Просъществувал е до падането на Цариград. В него са живяли Студийските отци с ръководител Св. Теодор Студит, който написал "Животѐ во гро́бе".

Упадък

След като е бил изписан и завършен броя на последованията в Св. Литургия и на другите Църковни треби, през XI век започва така нареченият упадък, който се обуславя от обстоятелството на завършеност, в която трудно намират място новите последования и химни (песни). От тогава започват да се забелязват само отделни примери на развитие и израстване на химнографията, и то като някакви отделни изключения. Едно такова изключение представлява, намиращия се край Рим, Гръцки монастир на ордена на Свети Василий,

познат под името Грота Ферата (монастира Криптофери). Този монастир бил основан през 1004 г. от гръцкия монах Нил и е бил за няколко години разсадник на църковните химнографи и певци. Монастирът и днес съществува и поддържа гръцки устав на изпълнение, зависи обаче от Римския папа. Има изключително богата библиотека с много ръкописи, основно музикални, които произлизат от ликвидирането на монастирите в Италия и Сикелия.

След упадъка

След падането на Цариград или след упадъка на Византия, забележителни за развитието и израстването на Църковната музика са следните творци:

А) Петър Пелопонески (+1777 г.)

Петър Пелопонески е бил големият музикант на XVIII век, който развил и облагодетелствал Светата музикална наука, усъвършенствувал музикалното писане и превърнал (преобразил) в новия невмопис (новата система) всички химни (музикални произведения), които се пеят и днес.

Б) Тримата учители – митрополит Хриса́нт Брӯсенски от Ма́дит, Григорий Протопсалт и Хурмӯзий Книгохранител.

Митрополит Хрисант Брусенски от Мадит, Григорий Протопсалт и Хурмузий Книгохранител изнамират и систематизират новото музикално писане, което имаме за употреба днес. През 1814 г. въвеждат днешните слогове във Византийската Църковна музика и днешните знаци (невми) с помощта на които пеем.

Най-големите химнографи от Св. Атанасий Велики до Св. Иоан Кукузел

Св. Атанасий Велики

Св. Атанасий Велики е роден в Александрия през 295 г. Занимавал се е много с науките. Изучил и опознал Омир, Платон, задълбочавайки се специално със занимание върху Свещеното Писание. На възраст 24 години бил ръкоположен за дякон.

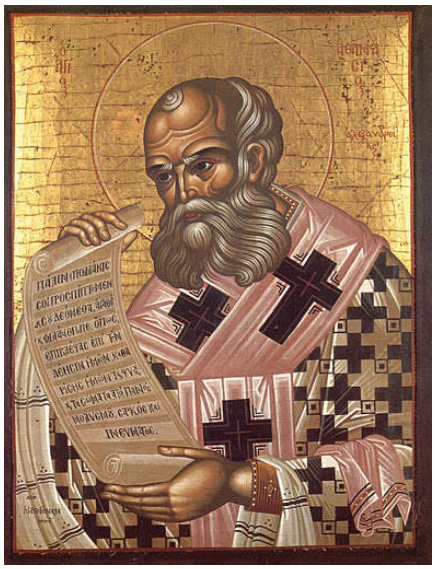
През 325 г. взел участие в Първия Вселенски събор в Никея, чрез който се даде голямата борба на Православната вяра против Ариевата ерес. Св. Атанасий, бидейки при това съвсем млад и обикновен йеродякон, се показал превъзходен ритор и най-борческият поддръжник на "единосъщността" и отблъсквайки хвалбите на арианите за Божеството на Иисуса Христа и Светата Троица.

През 328 г. бил избран за патриарх Александрийски, на възраст 33 години. При новото високо достойнство, Той показал голяма деятелност за управата на Църковните въпроси.

Силата на Св. Атанасий смутила твърде много арианите, които взаимно се борили и с други неприятели на Православието. Поради кроежите и клеветниците на противниците, бил заточен пет пъти. Възвърнат бил на Патриаршеския си трон седем години преди смъртта си, през времето на автократор Валент, който се уплашил да не би заточението на Св. Атанасий Велики да стане причина за смущение в държавния ред, поради голямата любов, която питаел народът към него.

Починал през 373 г., след като бил удовлетворен да види надмощието на Православието, за което храбро се борил. Назован от Св. Църква като Велик, заради храбростта в борбата, която предприел за предотвратяване опасностите, които претърпяло Православието от ереста на Арий.

Много исторически писатели написали и се изразили с голямо удивление за Св. Атанасий. Между тях е Св. Григорий Назианзин. Св. Атанасий обвързал същността си (образа си) с непрестанните борби на Православието. Издигнал се, както пише Св. патриарх Кирил Александрийски, като "стълб и основа на Божията Църква".

Съветите на Св. Атанасий за музиката

Св. Атанасий е работил значително и прибавил максималното в систематичната организация и разрастване на Църковната музика в Църквата на Александрия. Александрия заема едно от двата музикални центъра, които съществували през IV век. Другият център е бил в Сирия със Св. Ефрем Сирин.

През годините, когато е работил Св. Атанасий, псалтирът се считал за любимата на всички книга.

Св. Атанасий въвел в Александрия твърде художествена музика, по която се пеели псалмите и химните ритмично и методично, тъй като се знае, че първите изпълнения на древните Християни (псалми, химни, песни от писанията на Стария Завет), са били *речитативно изпълнявани.* Понеже еретиците се мъчели да привличат привърженици, употребявайки Църковни песни с приятна мирска музика, големите Отци на Църквата, между които е бил и Св. Атанасий Велики, позволили да се въведат по-изкусни химни, с богата музикална мелодия, по-високо стояща, в сравнение с простите древни песни, за да се противопоставят на усилията на еретиците.

Основавайки се на това нововъведение, Св. Атанасий доказва, че Бог – желаещ както хармонията на думите да са символи на духовната хармония на душата, така също и псалмите да се пеят ритмично и *да се четат мелодично*. Пеещият вярно, догматически доказва Св. Атанасий, упражнява и приготвя душата си и я насърчава от неравенство към равенство. Отчаяната душа, чрез мелодичните думи, забравя на драго сърце удоволствията (страстите), задълбочава се в Христовия дух и мисли само за всичко най-добро.

На Св. Атанасий се дължи написването на тайната молитва, която се чете след пренасяне на Преждеосветените Дарове на Св. Престол.

В издадената от него книга с титла "За псалмите на Маркелин", Той пише много за значението и силата на псалмите и въздействието, което упражнява музиката на църкуващата се душа.

Големите химнографи след Св. Атанасий Велики

След Св. Атанасий Велики по-големите химнографи до Св. Иоан Кукузел са били следните: Св. Ефрем Сирин, Св. Василий Велики, Св. Григорий Назиански, Св. Амвросий Медиолански, Св. Иоан Златоуст, Св. Роман Сладкопевец, Св. Андрей, епископ Критски, Св. Иоан Дамаскин, Св. Козма Маюмски, Св. Теодор Студит, Св. Касиана Монахиня, Св. Иоан Кукузел. Голяма част от изброените по-горе химнографи, са разгледани по периоди в различни глави хронологически, от където може да се прочете за тях.

ЧАСТ II

Като се запознаваме накратко с историята на Православното Църковно пение, необходимо е да отбележим имената на по-видните учители и композитори от по-ново време, които със своите съчинения в областта на Църковното пение са ни завещали богато музикално наследство. Когато изпълнителят псалт в днешно време зебележи над едно или друго творение името на автора, от голямо значение е да знае, кой е този автор, кога е живял той и какво е внесъл в общата музикална съкровищница на Православната Църква. Това знание ще го въодушевява и подтиква към творческа дейност в изпълнение на завещани от миналото творби и съчиняване дори на нови такива.

По-видните учители и съчинители на музикални произведения в Православната Църква от гръцка народност

Протопсалт Иаков Пелопонески (+1740 г.)

Протопсалт Иаков Пелопонески е роден в град Пелопонес, южна Гърция. Притежавал е отличен глас и като вещ познавач на пението, е бил назначен за певец при Цариградската Патриаршеска Църква, със заплата 600 гроша годишно – сума доста голяма за тогавашно време. Поради способностите си и прилежната работа, той за кратко време достигнал до чин протопсалт (първи певец). Бил е назначен за учител по пападическото и стихирарическото пение в тогавашната Цариградска музикална школа със заплата 400 гроша. Написал е няколко Херувимски песни, Слави за различни случаи, “Господи воззвахъ”, “Всякое дихание” и др. Той е създал мелодията на катавасиите “Отверзу уста моя” на 4-ти глас.

Петър Пелопонески (+1777 г.)

Петър Пелопонески се счита за най-големият представител на Църковната музика за времето си. Надарен с изключителен музикален талант, той превеждал творенията на старите музико-учители и ги преподавал в Патриаршеската музикална школа в Цариград до 1776 г. Мнозина от учениците му са известни като добри съчинители на музикални творби и големи певци в Църквата. Петър Пелопонески преподавал пение и на арменски певци, по особен начин, с особени музикални знаци, с които арменците си служат и до днес.

Петър Пелопонески е съчинил много Църковни песни – едни са издадени от него, а други – от приемниците и последователите му. Много от песните му (Херувимски, Причастни, Славословия и др.) имат високо художествено значение и са изключително ценени от познавачите на Източното Църковно пение.

Петър Византиец (+1808 г.)

Петър Византиец е родом от Цариград. Бил е ученик на Петър Пелопонески – прочутият певец и съчинител на музикални творби през XVIII век. Петър Византиец владеел отлично древногръцкия струнен

орган мандура, който наподобява цитрата. Слави се с поясненията на много от ръкописите на Св. Иоан Кукузел, които след това били закупени от Патриаршеска музикална школа в Цариград. Петър Византиец съчинил цял цикъл от Херувимски песни и Причастни, които са издадени в различни Антологии. По-малките му съчинения са събрани и издадени от И. Ламбадарий.

Мануил Византиец (+1819 г.)

Мануил Византиец е бил ученик на Иаков Протопсалт. Съставил художествени Херувимски песни, Причастни, кратки Славословия, някои самогласни песнопения и други.

Протопсалт Григорий Левитски (+1822 г.)

Протопсалт Григорий Левитски е роден в Цариград през 1777 г. в деня, когато починал Петър Пелопонески. Той е един от тримата реформатори, които заменили старото невмено писмо с нови знаци, с които си служим и сега. Бил е син на свещеник. Родителите му, за да го откъснат от арменците, чийто език, пеене и литература научил самичък още от детска възраст, го предали за възпитание на някои си архимадрит Иеремия Критски, благодарение на когото успял да стане четец и певец. Бил е ученик на Иаков Протопсалт, Петър Византиец и на Григорий Критски. Добре бил запознат и с европейската музика. През 1805 г. Григорий Левитски написал със стари невмени знаци огромното произведение "Пападики", състоящо се от 1282 страници. Много творби на известни Църковни композитори превел на новите музикални знаци от старите такива. Написал е още: Херувимски песни, Причастни, Полиелеи, Славословия, хвалебствия, величания и други. Автор е на изключително ценен труд от пет обемисти тома, съдържащ пространни стихири, самогласни, слави и други. В друго свое съчинение специално се занимава с по-точното определяне на тоновите стълбици (гамите), отклонителните знаци и прочие. Почива в разцвета на живота си – на 45-годишна възраст, през 1822 г.

Константин Византиец (+1862 г.),

Константин Византиец е роден в Цариград през 1777 г. Бил е ученик на Георги Критски, а в Църковното пение подражавал на Мануил Първопевеца. В Патриаршеската църква бил приет на служба през 1800 г., като втори доместик и не след дълго достигнал до чин протопсалт. Пеел и съчинявал, служейки си с новите знаци на Петър Пелопонески. Издадените от него музикални трудове били преведени на новите невмени знаци от певците Стефан Ламбадарий, х. Панайот Килджанúдис и други. Многобройните му съчинения са издадени в Цариград през различни периоди, както следва:

1. "Славик" – в два тома през 1841 г.;
2. "Обяснение (тълкуване) на светската музика" през 1843 г.;
3. Антология – „Цветосъбрание" – в два тома през 1845 г.;
4. Кратък и обширен "Воскресник" през 1863 г.

Константин Византиец (Константин Протопсалт) съставил "Типика" на Великата църква, който два пъти е издаван – официално от Патриаршията през 1851 г. и частно – няколко години преди това. Същият този "Типик" е издаден и на църковно-славянски език. Константин Протопсалт съчинил и много художествени сладкогласни ирмоси и похвални песнопения в чест на някои патриарси.

Георги Критски (+1814 г.)

Георги Критски е роден на остров Крит. Бил е ученик на Мелетий Синаитски, монах в Синайския монастир и прочут певец. Георги Критски надминал своя учител в писменото излагане на мелодиите, с опростен невмопис. Преподавал пение, създавайки цяла школа певци. Бил повикан в Цариград, за да сътрудничи на новите трима реформатори в

музиката - Григорий, Хурмузий и Хрисант, но поради заболяване не могъл да участва. Съчиненията му били преведени на новите невмени знаци и издадени от последователите му, като някои от тях носили името на издателите.

Петър Ефе́ски (+1840 г.).

Петър Ефески е родом от град Ефес, Мала Азия, известен като изключителен познавач на старата и по-нова музикални системи. Бил добре образован и в светската музика. Учил е при Георги Критски и при тримата видни учители в основаната през 1815 г. Цариградска Патриаршеска музикална школа. Бил голям майстор в създаването на музикални форми от пападическия вид пение. Най-напред превел и издал оригиналния "Воскресник" и стихирите на Петър Пелопонески през 1820 г. Съставил Херувимски песни и Неделни причастни на осемте гласа, Слави, Достойници и други, като заедно с тълкуванията на невмените знаци, били издадени в град Пловдив през 1840 г. от протопсалта при тогавашната Пловдивска гръцка митрополия, някой си Георги. Петър Ефески бил учител и в Букурещката княжеска музикална школа, където починал в 1840 г.

Георги Хурмӳзий Книгохранител (+1840 г.)

Георги Хурмузий, наречен Книгохранител е роден на остров Халки, до Цариград, през втората половина на XVIII век. Учил пение под ръководството на протопсалт Иаков и Георги Критски. Той е един от тримата тълкуватели и реформатори на стария невмопис. През 1813 г. бил назначен за книгопазител в Цариградската патриаршия и директор на печатницата. Преподавал пение в Патриаршеската музикална школа от 1815 до 1821 г. Превел съчиненията на древните музико-учители от времето на Св. Иоан Дамаскин до Мануил Първопевец. Тези 70 тома ръкописи се намирали в Цариградския метох на Божи Гроб. Издал е също така музикален сборник в два тома през 1824 г. От Георги Хурмузий съществуват и други съчинения, които не са издавани. Починал е в Халки през 1840 г.

Хриса́нт, Брӳсенски митрополит (+1843 г.)

Хрисант Брусенски митрополит е владеел отлично гръцки, латински и френски език. Бил е голям познавач на арабската и на европейската музика. Свирил е на струнни ориенталски инструменти. Посетил е различни библиотеки на Изток. С особен интерс е разгледал и проучил съчиненията по теория на Източното Църковно пение от Св. Иоан Дамаскин до негово време. Като архимандрит при патриаршията в Цариград, той бил несправедливо наклеветен. Изпратен е от Патриаршията временно в Тракия, където продължил да се занимава с пението и даже открил училище за певци, в което преподавал вече по новите невмени знаци.

Той е написал:

1) Пособие за теорията и практиката на Източното Църковно пение, напечатано в Париж през 1821 г.;

2) Обширно ръководство за теорията на музиката, което разделено на две части, било издадено през 1831 г. Това ръководство се смята като извор, от който са черпили материали всички следващи съставители на учебници и пособия по теория на Църковното пение.

Теóдор Фокéйски (+1848 г.)

Теодор Фокейски е прочут певец и познавач на пението, син на свещеник. Бил е ученик на Георги Критски и на тримата учители по новия метод в музиката в Патриаршеската музикална школа. Дълго време бил начело на певците в храма "Св. Димитрий" в квартал "Татáвла" в Цариград, а по-късно в храма "Св. Николай" в квартал "Галатà". След известно време напуснал длъжността първопевец и започнал да

преподава частни уроци по Църковно пение. Издал множество трудове на по-стари музико-съчинители, двутомни и тритомни сборници, които били преиздавани множество пъти. Два пъти издал "Воскресника" на Петър Берекет. Въз основа на съчинението на Хрисант за теорията на Църковната музика, издал книга „Основа на музикалната теория". Издал също така "Музикална пчела" (Мусикѝ ме́лиса), "Панду́ра" – сборник от два тома от гръцки и турски песни, "Евте́рпи" – сборник от арабо-персийски песни на Хадедѐ Захарúу и други. Композирал много Църковни песни, някои от които носят елементи на светската музика, която той добре познавал. Неговите Херувимски песни се пеят и слушат с наслада. Починал през 1848 г.

Иоан Византиец (+1866 г.)

Иоан Византиец е бил много години втори доместик в Цариградската патриаршеска църква. Имал е много мелодичен глас. Издател е на: 1) Катавасийника на Петър Пелопонески, 2) Антология, 3) Сборник от ирмоси, 4) Четири сборника от различни Църковни песни, 5) Песни – похвали за патриарси и митрополити, а Воскресникът му е бил преиздаван 7 пъти.

Захарий Варненски митрополит (+1850 г.)

Захарий, митрополит Варненски е бил наречен беглец, понеже по време на руско-турската война през 1828 г. посрещнал тържествено пристигналите във Варна руски войски. По-късно, когато Варна отново била върната под властта на турците, митрополит Захарий, за да избегне преследването и гнева на турците, напуснал Варна и заминал за Русия. От там е отишъл в Св. Гора, където почива през 1850 г.

Той е съставил Неделни причастни, твърде художествени, но без достатъчно знаци за време. Иоан Ламбадарий ги преработил и след това издал.

Кириако́с Филоксе́нос (+1870 г.)

Кириакос Филоксенос е бил учител по мизика и същевременно певец. През 1859 г. издал "Кратко пособие по теория на музиката", като е заимствал повече от Хрисант. Издал е и речник на гръцката Църковна музика (от буква А до буква М). Съставил е също така и речник на старата гръцка музика (обяснения и тълкувания на думи и знаци), който бил готов през 1870 г., но останал неиздаден поради смъртта му. Наследниците му предали ръкописа на църквата, в която той по-рано бил певец.

Известни учители по пение, изкусни певци и съчинители на Църковни музикални творби са още: *Григорий Бѝнис, Георги Редестино́с (+1889 г.), Панайотис Хала́тзоглу (+1760 г.), Андон Лампадарий (+1828 г.), Стефан Михаил (+1840 г.), Константин Ста́врос (+1882 г.), Панайотис Килджани́дис (+1840 г.) и др.* Съчиненията на мнозина от тези певци и учители по Църковно пение твърде много се ценят от съвременните гръцки музикални деятели.

От най-ново време, най-популярен между Църковните певци в гръцката Цариградска патриаршия е протопсалт *Ия́ковос Навплио́тис.*

Иаков Навплиотис е роден на остров Наксас, Гърция, през 1867 г. Потомък е на Иаков Протопсалт. На 12 годишна възраст бил повикан от тогавашния Цариградски патриарх Иоаким, който се грижил за по-нататъшното му образование и възпитание. В Патриаршеската църква постъпил най-напред като втори четец, след това помощник-певец при българина Никола Стоянович, лампадарий при Патриаршията, от когото усвоил добре пението. След няколко години патриархът го изпратил при прочутия тогава певец Георги Виолакис, където се усъвършенствал в Църковното пение. След завършване на следването си, Иаков отново бива повикан от патриарха и настанен в Патриаршеската Цариградска

църква, където последователно заемал длъжностите канонарх, доместик (помощник на левия певец), помощник на протопсалта, лампадарий и протопсалт в продължение на повече от 30 години. През това време Иаков Навплиотис заемал и други служби, които не са му пречили да изпълнява и певческата служба в църквата. Бил преподавател в Девическото гръцко училище в Пе́ра – Цариград, в Богословското училище на остров Халки и 25 години бил редовен преподавател по пение във Висшето училище на Патриаршията във Фенер. Иаков Навплиотис е бил също така председател на дружеството на певците в Цариград в продължение на 17 години.

Иаков съставил два сборника – Сборник от Слави (Доксологион) и Сборник от различни песнопения, с образци за упражнение на певците, отпечатан в Цариградската патриаршеска печатница през 1894 г. Превел някои от съчиненията на своя именит дядо - протопсалт Иаков, които Патриаршията е издала.

Освен отлични познания по теория на Източната Църковна музика, той притежавал рядко хубав глас и по време на някои от по-тържествените Църковни служби когато пеел, църквата се препълвала от Богомолци – любители на хубавото Църковно пение. Някои от песните му са записани (фонографирани) и снети за изпълнение на грамофонни плочи. Като например: Тропарите "Се жених" и "Егда славнии ученици", Касиянината слава, Отца и Сина, Херувимска песен и други.

Иаков Навплиотис е бил добър приятел на българите и не е пропускал случай да прояви тия си чувства към ония българи, които са искали да се възползуват от знанията му по Църковно пение и от вещината, с която той изпълнявал най-сложните музикални композиции.

Музиколози, професори, асистенти, главни протопсалти, протопсалти, лампадарии, псалти на Църковното пение от гръцки произход от по-ново време

Атана́сиос Карама́нис (1911 - 2012 г.)

Атанасиос Караманис е бил протопсалт, учител по Църковно пение и писател, притежавал е големи теоретически познания и талантлив глас. Той е имал много ученици, може би повече от всеки друг учител. Бил е съратник с Авраам Евтимиади, Хрисант Теодосопулос и Харилаос Талиадорос. С протопсалт Атанасиос Панагиоти́дис са изработили специален начин на Църковно пение в Солун, който се е разпространил в цяла Гърция. През 1927 г., на възраст 17 години, заел в град Серес мястото на псалт. Църковно пение е изпълнявал заедно с К. Прингос, от който е научил много. Пял е в град Драма, Кавала, Верия, Солун – в храма „Св. Григорий Паламà" от 1952 г. до пенсионирането си през 1983 г. Награден е от Патриаршията, лично от патриарх Димитрий през 1981 г. с наградата на „Главен протопсалт на Св. Архиепископия Константинопол".

През 1955 г. е започнал писателската си дейност, написвайки 7 тома Църковно пение, с наименование: „Нов музикален сборник" и „Нов музикален кошер", побиращи цялото Църковно певческо наследство.

Авраам Евтимиáди (1911 - 2005 г.)

Авраам Евтимиади е роден в Селевкия, М. Азия. През 1923 г. се е преместил в Солун, където и живял. От 6 год. възраст е учил при протопсалт Пантелѝ Енгонóпулос, който от своя страна е бил ученик на Георги Виолакис. След това е следвал при К. Прингос. Той е писател и издател на много книги като: „Осветлено пеене“ – 1949 г., „Уроци по Византийска Църковна музика“ – 1972 г., „Благоприятни гласове“ в 3 тома – 1978 г., има и други 15 тома неиздадени (5300 страници). Основател е на първия семинар на Византийската музика в Солун през 1948 г. Бил е съратник на Ат. Караманис, Хрис. Теодосопулос и на Харилаос Талиадорос. Той е написал химна „С усните на Ангелите“. Бил е изтъкната музикална личност с дълбоки познания, с голям принос в Литургическата музика, награден от Патриаршията в Константинопол през 1988 г. с офикия на „Главен музико-учител на Патриаршията“. Като протопсалт е бил на певницата в многобройни храмове от 1931 до 1976 г. За него пише неговият ученик Теодор Василúу следното: “Авраам Евтимиади живял сам в Солун съвсем аскетически, с калугерската шапка, винаги стоящ на писалището си. Благороден в характера си и винаги готов да помогне в музикално отношение. Сервирайки (черпел) сам посетителите си. Кандилото винаги било запалено, показвайки дълбоката му вяра в Бога и любов. Пишел денонощно. Починал в сряда на 19 октомври 2005 г. Погребалното последование се извършило от Солунския Митрополит Антим с хора на протопсалт Ат. Караманис. След това тленните останки били пренесени с бързоходен кораб в Светата Иверска обител и погребан там, при наличието на много монаси вътре в гробищата на монастира”.

Васúлиос Еманулúдис – главен Лампадарий

Василиос Еманулидис е роден през 1932 г. в Скỳтари, Цариград. Ученик на Трасúвулос Станúца. Учителствал в много гръцки училища в Цариград. Бил е псалт в много църкви, след което става главен лампадарий на Великата Църква от 1979 до 1996 г. Преподавател в градската Школа в Цариград. Изпълнител е на многобройни произведения, които са записани и на дискове, като например творенията на Иаков Протопсалт, Иоан Клада и химни от Акатиста, Рождество Христово, Богоявление, много Причастни, Догматици и тропари. Отличавал се е с хубавия си мелодичен глас в Патриаршеската школа.

Григóриос Стáти

Григорий Стати е роден в Платаниà-Гераká́ри, област Йоанúнон през 1939 г. Учил е в Гърция, както и извън нея дисциплините Теология, Византийска философия, музика и музикология. Той е достоен професор по Византийска музикология и псалтова техника в Образователния

музикален отдел в Атинския Университет и Управител на отдела по Византийска музикология на Гръцката Църква. Познат изследовател, писател, чиято дейност надминава повече от 500 различни писателски монографии, звукозаписи, изследвания на ръкописи на Византийската музика в Света Гора, за което е награден през 1976 г. Диригент е на хора „Майсторите на Псалтикийната техника“, основан през 1983 г. Голям учител и преподавател по Византийска симеография на 246 знаци на псалтовата техника. Награден е със златен кръст на Св. апостол Павел 2006 г., както и с медали от Патриаршията в Константинопол, Иерусалимската патриаршия, Света Гора, Св. обител в Патмос, Метеора и др.

Георгиос Си́ркас (1923 - 2003 г.)

Георгиос Сиркас е роден в Цариград и на 9 год. възраст е бил произведен за първи канонарх в църквата „Св. Константин“, където е бил протопсалт баща му Антониос Сиркас. Георгиос Сиркас бил строг учител. При първо чуване на дадено Църковно песнопение е могъл веднага да изпее и напише изпълнението, което в музикално отношение се нарича: човек с абсолютен музикален слух. През 1934 г. цялата му фамилия се премества в Атина. Гласът на малкия Сиркас се е разпространил из цяла Атина. Тогавашният архиепископ Хризостомос Пападопулос, искайки да чуе малкия Георгиос, сам посетил „Последованието на Жениха“ през 1935 г. Останал възхитен от пеенето на Георгиос и го назначил за протопсалт в храма „Св. Гликерия“ на възраст едва 13 годишен. С баща си Антониос Сиркас създават хорови състави, чиито изпълнения са с двойни исони, при нечуто мелодично пеене, одобрено от всички музиколози, Владици и многоброен народ. Г. Сиркас бил назначен по-късно от Хрисант, Атинският архиепископ за протопсалт в Църквата „Св. Дионисий“, където бил до 1952 г. При всички Служби, църквата е била препълнена с народ, за да чуе пеенето на този Небесен славей. Г. Сиркас бе прочут не само в храма където пеел, но и при изпълнението на последования в различни храмови празници в Атина, Коринт, Трипо́леос, Калама́та, На́вплион и много други. От 1962 г. започнал да записва на касети и дискове химни от Триода, Великата седмица, Възкресение, Петдесетница, Рождество Христово и Богоявление, паралелно с издаването на книги с Църковна музика. Атинският архиепископ Серафим се изказвал за Г. Сиркас като: забележителен музикоучител, включващ се в числото на малкото защитници на Византийската музикология.

Триандафилос Георгиа́дис (1865 - 1934 г.)

Триандафилос Георгиадис е виден теоретик, протопсалт и композитор на Византийска музика. Бил е ученик на Кириа́ку Иоа́ну (т.н. Калогу́ру), ученик и канонарх на Г. Редестинъ̀ и Константин Фокейски. Преподавал е в Цариград и в много градове в М. Азия. Триандафилос Георгиадис е написал народни песни с невмена нотация. Написал е също: Ирмологион на Катавасиите, Месецослов, Пентикостар и Триод (1973-74 г.). Издал е дискове с народни песни, изпълнени от хора на Г. Какулу́дис.

Дими́триос Нерандзе́с

Димитриос Нерандзес е роден през 1937 г. във Фитà на о. Хúос. Бил е протопсалт в много църкви в Хиос, на остров Крит и Тинос. През 2001 г. на остров Тинос е преподавал в Църковния лицей. Награден от Патриаршията като „Главен учител на Великата Христова Църква“. Известен с издаването на диск с „Херувимски песни“ от Петър Берекет – изпяти на 8-те гласа. Димитриос Нерандзес е бил даровит псалт с голям певчески талант, почтено-духовен и непринуден.

Димитриос Магъ̀рис (1913 - 2001 г.)

Димитриос Магурис е роден в Цариград. Ученик е бил на Илия Иоанú́ди. През 1938 г. става втори доместик при К. Прингос. Пял е на остров Крит и през 1967 г. се е установил в Атина, в църквата „Св. Богородица Кесарианѝ" и после в „Св. Никола". Има издадени дискове. Известен е с традиционното си Патриаршеско пеене.

Димитриос Сурландзú́с (1920 - 2006 г.)

Димитриос Сурландзис е бил протопсалт и музикоучител, роден в Каропѝ и едва на осем годишна възраст започва да учи Църковно пение. През 1930-1940 година учи при големите учители в Атина. Бил е ученик на Константинос Псáхос. След отлично завършване на следването си, започва тригодишното си задълбочено изучаване на Византийската музика. Пее през 1938 г. в храма „Св. Възнесение" в Атина, както и в много други храмове и в Солун до 1980 г. Като музикален преподавател има повече от 2000 ученици, които днес са протопсалти, лампадарии, свещеници, владици и професори. Издател е на много книги. Има написани 14 Велики Славословия, 2 Полиелея и много Св. Литургийни песни – всичките негови творения. Притежавал е рядко мелодичен глас. Работил е в Солун, където е награден с офикията: „Почетен главен музикоучител на Константинополската патриаршия".

Евáнгелос П. Дзелáс (Атина 1930 - 1992 г.)

Евангелос П. Дзелас е бил забележителен Лампадарий в Атинския митрополитски храм, след своя предшественик С. Сáвас, безупречен съработник с изтъкнатия протопсалт Спиро Перистéрис цели 40 години от 1952 г. до смъртта си. Учил е при И. Маргазиóтис, Е. Фарлéка и С. Карáс. Следвал е уроци по ортография и композиция при Н. Хрисоúди. Бил е преподавател в много Църковни музикални школи. Изнасял е хорово пение в много градове и в чужбина. Притежател е на голяма музикална библиотека с многобройни негови ръкописи и чужди такива. Написал е на невми много Последования на Светии. Негови ученици са: С. Ертсóс, Д. Канелóпулос, Н. К. Кáнтас, Ал. Катсарóс, А. Битзúс, Г. К. Папахрóнис, И. Тавулáрис, П. Тсатúрис и други.

Еманоил Хаджимáрко (1927 - 2013 г.)

Еманоил Хаджимарко е роден във Волос през 1927 г. Той е един от най-мелодичните и гласовити протопсалти, а може би и най-върховният. Започнал е да учи Византийска музика от баща си, а на 9 годишна възраст е бил вече канонарх. Учил е при К. Прúнгос и други, като всичките му музикални дипломи са с отличен успех. На 12 годишна възраст е бил вече протопсалт, пеейки в много църкви във Волос и Атина. От 1981 година пее в храма „Св. Дионисий Ареопагит" в Атина. Бил е преподавател във Волос, Тесалия, Атина и същевременно хоров диригент. Издал е Църковна музика на многобройни касети, също така и книги - Вечерня, Утриня, Уроци по Църковна музика, Теория. За нашето време Еманоил Хаджимарко е човек високо благороден, добър, сърдечен

– обичан и уважаван от всички псалти в Гърция. Неговият рядко мелодичен глас господства и е тип на подражание за новите псалти.

Трасúвулос Станúцас (1910 - 1987 г.)

Трасивулос Станицас е роден в Константинопол. Имал е за учители всички с Константинополския патриаршески начин на пеене. Последователно е пял в много храмове там, както и в църквата „Св. Константин“ до 1929 г., където както е известно е пял Петър Берекет, а напоследък в Патриаршеския храм като главен протопсалт. След това, живеейки в Атина, е пял в храма „Св. Димитър Амбелокúпон“. Трасивулос Станицас е последният от Патриаршеските протопсалти, които започват от Панайотис Халáтзоглу (начало на XVIII в.). С Константин Прúнгос е пял 20 години (1939 - 1959 г.) в Патриаршеския храм, където двамата украсявали нечувано Св. Богослужение. Трасивулос Станицас е бил архон протопсалт с богато дълбоко чувство, светло членоразделно произнасяне, изключителна техника и най-вече се е отличавал с големия познат начин на патриаршеското псалмопение. Като писател е познат с издаването в Атина на книгата „Музикален Триод“ (1969 г.) и много други Литургически произведения. При него нямаме много касетодискографии. Единствени са: осмогласното „Богородице Дево“ от Петър Берекет, дирижирано от Трасивулос Станицас и хора му, също и великолепното Троично, Слава „Иперáрхиос Теóтис“ от полиелея „Рабù Гóспода“ на 5-ти глас от П. Лампадарий и др.

Теодóсиос Георгиáдис (1878 - 1962 г.)

Теодосиос Георгиадис е бил изтъкнат музикоучител, протопсалт и създател на два Византиномузикални хора. Същевременно е бил Теолог и талантлив иконописец. Роден е в град Пúрго, където е учил и после преминава в Константинопол. Станал протопсалт и учител в много храмове там по теория, ортография и композиция. След преместването си в Атина става преподавател по Византийска музика в Музикалния лицей. Поради смъртта си не успява да завърши големия си теоретически труд „Нов метод към нашата Църковна Византийска музика“.

Теóдорос Василикóс

Теодорос Василикос е изключително даровит протопсалт-тенор. По настоящем пее в храма „Св. Димитър Амбелокúпон“ в Атина. Издал е много касети и дискове, може би най-многобройните музикални записи: целия Воскресник, множество Служби на Светии, Св. Литургия, Триода, Великата седмица, Пасхата, Пентикостара, изпълнени самостоятелно и хорово. Притежава Международна награда на Френската Академия – Charles Cross.

Теóдорос Хаджитеодóру Фокаéвс (1893 - 1985 г.)

Теодорос Фокаевс е изтъкнат теоретик на Византийската музика, протопсалт и хоров диригент. Отбелязва се като един от именитите музикални учители на XX век. Завършил Атинската Византийска Академия с преподаватели като Константинос Псáхос и други. Самият той е бил преподавател в редица школи. Много от съвременните псалти и диригенти са негови ученици, чийто брой възлиза на около 6 500. Пял е в Метоха на Пресветия Гроб Господен „Св. Безсребреници“ в Плáка в продължение на цели 73 години от 1912 г. до смъртта си. Награждаван е от Иерусалимската патриаршия четири пъти, както и от Руската патриаршия. Написал е 3 тома Теория на Византийската музика, Славник, Пентикостар. За съжаление някои негови трудове не са издадени и съществуват още във вид на ръкописи.

Константúнос Панáс (1912 - 2000 г.)

Константинос Панас е роден в Катохù – Етолоакарнанúас. Бил е ученик на Константинос Псахос. Професор по Византийска музика в

Месолóнги, Навпáкт, Пáтра, като е един от най-изтъкнатите съвременни композитори. Написал е и издал много книги като: „Антодéзми“ (Цветособрание) – за Св. Литургия на Св. Иоан Златоуст, „Акáтистос úмнос“, „Хармоничния Пентикостар“, „Славник“ том I и II, „Антодéзми” с последованието на Св. Кръщение, Венчание, Погребение, „Малкия и Големия Параклис на Св. Богородица и др. Издал е книгата „Теория, метод и ортография на Византийската Църковна музика“. Като псалт се е отличавал с Патриаршеското пение.

Константúнос Псáхос (1869 - 1949 г.)

Константинос Псахос е роден в Мéга Рéвма, близо до Константинопол. Първите си уроци в училище били мъчителни за него “носен на сила върху рамената на комшията бакалин”, както сам той се изказва. След няколко години, успешно бил приет в Централната Свещеническа школа в Константинопол, където се оформил изцяло, изучавайки и Църковното пение при Теодор Манджурáни. През 1887 г. бил приет като първи доместик в храма „Св. Преображение Господне“ в квартал “Галатà” и там останал до 1891 г. През 1892 г. станал протопсалт в храма „Св. Харалампий“ в град Смирна. После се връща в Константинопол и през 1895 г. е станал протопсалт в Божигробския метох, където му се отдава възможност да се запознае с ръкописите в библиотеката. Бил е преподавател в различни школи по старогръцки език и Богословие. През 1898 г. е основал „Музикално Църковно сдружение“ в Константинопол, където е бил секретар до 1902 г. В Константинопол е пял като протопсалт в много храмове от 1901 до 1904 г. В началото на XX век, при основаването на Школата за Византийска музика през 1904 г. в Атина, официално, с удобрение на Константинополския патриарх и със заповед на царя на гърците, бил назначен за главен преподавател в школата. Неговата дейност е огромна като изследовател на Византийската и Древногръцка музика. Откривател и построител на един музикален орган – Панармóниум за точното изпълнение на Византийската музика. Важен теоретичен негов труд е „Осмогласната система на Византийската музика“. Написал е „Теория на Византийската музика“. „Литургията“ том А, издадена през 1909 г., „Литургически химни“, издадени в Атина през 1912 г. Притежавал е огромна библиотека с печатни и негови ръкописи. Константинос Псахос е бил върховен теоритик на Византийската и гръцката музика, личност с всемирен отзвук, употребил всичките си средства за закупуване на книги и музикални ръкописи.

Константúнос Прúнгос (1892 - 1964 г.)

Константинос Прингос е забележителен протопсалт в Патриаршеския хор на XX век, със специфично пение и богат талант. Роден е в Константинопол, имал е за учител Иаков Навплиотис. Бързо се

е издигнал и е пял в много храмове в Гърция, като накрая е избран за втори доместик в Патриаршеския храм. По-късно става главен лампадарий и накрая достига до главен протопсалт (1939 - 1959 г.). Издал е книгата „Светата и Велика Седмица, „Св. Литургия“, както и „Славик“. Днес остава като пример на подражание в Църковното пение.

Лику̀ргос Ангело́пулос (1941 - 2014 г.)

Ликургос Ангелопулос е роден в Пи́рго Илúас. Учил е право и Византийска музика при Симон Карас, получил е диплома по Византийска музика от Солунската школа. От 1982 г. е бил протопсалт в храма „Св. Ирина“ – старата Митрополия в Атина. Съставил е хор, който е издал много дискове в Гърция, Франция и е взел участие в хиляди концерти в Европа, Америка, Азия и Африка. Преподавал е Византийска музика в Атинската школа. От 1978 г. участва в радиопредаването - „От Православната и Източна музикална традиция“, предаване с богата програма и изследвания в областта на Византийската музика. През 1994 г. патриарх Вартоломей го награждава с титлата “Главен Протопсалт на Светата Константинополска Архиепископия”. Има награда и от Иерусалимския патриарх, както и златен медал на „Св. Апостол Павел“ от Св. Синод на Гръцката Църква от 2006 г. През 2005 г. е издал във Франция книга: „Les Voix Byzantines“. Награден е от Гръцкото Правителство със сребърен медал.

Матéос Тсамкира́нис (1925 - 2006 г.)

Матеос Тсамкиранис е роден в село Елефте́рес, близо до град Кавала. Учил е при Атанасий Караманис. От 1954 г. е пял в различни храмове в Кавала. Пял е заедно със Трасивулос Станица, както и в различни келии и монстири в Света Гора. Матеос Тсамкиранис се е отличавал с красив и плътен глас. Той е един от забележителните изпълнители на северна Гърция и подръжник на Константинополското и Светогорско пение. Има издадени достатъчно дискове на Византийска Църковна музика – Осмогласното „Неовяхваща роза“ от Хурмузий Книгохранителя, полиелея „Изповедайтеся Господеви“ от Петър Ефески, някои Сладкогласни ирмоси и много други.

Нико́лаос Даниили́дис (1915 - 1965 г.)

Николаос Даниилидис е роден в Халкидóна и е бил випусник на родната Велика Школа (М.Г.Σ.) през 1936 г. Пял е в много храмове, а през 1947 г. е бил първи доместик в Патриаршията до главния протопсалт К. Прингос. През 1960 г., когато Трасивулос Станицас станал протопсалт, Николаос Даниилидис бил произведен в главен лампадарий на М.Г.Σ. от патриарх Атинагорас. Бил високо благороден човек, отличен изпълнител на Византийско Църковното пение, изцяло отдаден на своите задължения.

Николаос Какули́дис (1923 - 1982 г.)

Николаос Какулидис е роден през 1923 г. в Батум – Русия, родителите му са бежанци от Понт Трапезундски. Надарен е бил с много красив глас. Заедно с брат си – известният и плодовит писател и главен протопсалт Георги Какулидис, основават многочислен хор. Този хор е считан за един от най-добрите хорове в Гърция, пеещ много често по радиото Византийска музика. Николаос Какулидис е бил преподавател по Византийско Църковно пение и е пеел в много храмове като протопсалт. През 1967 г. заминал за Канада, после в Н.Йорк, където е бил преподавател, съставяйки и там голям хор. Архиепископ Иаков му е дал титлата „Протопсалт на Северна и Южна Америка“. Починал е през 1982 г. Николос Какулидис е бил отличен композитор и на него се дължи хора с повече от 30 деца от Ега́лео, много от които продължиха да пеят в хора на брат му Георги Какулидис.

Си́мон Кара́с (1903 - 1999 г.)

Симон Карас е роден през 1903 г. в Олúмпиа – Пелопонес. Изтъкнат музиколог и музикоучител. През 1923 г. основава в Атина „Съюз за разпространение на националната музика“, на който е председател. Създава собствена школа, на която е директор и хор към нея. Има за цел да усъвършенствува Византийската музика, народните песни и др. Изследва ръкописите по Византийската музика от различни векове. Хармонизира Византийската музика за хорово Църковно пение заедно със Св. Литургия в повече от 18 ръкописни томове. Написал е различни изследвания за Византийската музика и по-специално за теорията ѝ. Симон Карас, заедно с хора, участва редовно с изпълнения по радиостанциите.

Сáва Сáвас (1924 - 1996 г.)

Сава Савас е изтъкнат протопсалт, академичен професор, с хубав глас. Роден е в Нéа Тúринда през 1924 г. След гимназията следва в Гръцката Академия, където учи Византийска музика при Т. Хаджитеодорос, Н. Папà и Иоан Маргазиóтис. Следвал е Теология и Византийска археология. През 1950 г. приема мястото на лампадарий в Митрополитския храм в Атина. През 1954 г., със стипендия отива в Париж и след това в Бостън, където е преподавал Християнска и Византийска Археология и Химнология на Византийската музика в Богословската школа в Бостън. Бил е професор в Гръцката Академия, от където приема титлата: „Главен Протопсалт на Св. Архиерей в Константинопол. Сава Савас представлява една отличителна певческа личност, която както в Гърция, така и по света показва в изпълнение чистата ни традиционна певческа Византийска техника.

Стилианóс Елефтерúу „Хурмузúос“ (1848 - 1940 г.)

Стилианос Елефтериу е главен Протопсалт на Св. Църква в Кипър. Роден е в село Омóдос през 1848 г. Учил е при учителя Ахилéа Николаúдис. Едва 16 годишен преподавал уроци по Византийска музика на монасите в Светата обител „Палурióтис”. През 1847 г., на 26 годишна възраст, е назначен от тогавашния Кипърски архиепископ Софроний като протопсалт в Архиепископията. През 1880 г. е преподавател в училището на Лемесὺ. През 1917 г. от архиепископ Кирил III се въвежда като протопсалт в храма „Св. Иоан Богослов“ в Левкусúа. Награден е от Кипърската Църква с офикията: „Главен Протопсалт на Кипърската Църква”. Неговите ученици са безбройни. Починал е през 1940 г., на 92 годишна възраст.

Спирúдон Д. Перистéрис (1913 - 1998 г.)

Спиридон Д. Перистерис е родом от село Егéя. Баща му бил лекар и познавач на европейската и Византийската музика. Следвал е Визнатийска и Европейска музика в Атинската Академия. След следването си бил назначен като професор по Византийска музика в Академията и професор по музика на средното музикално образование. Той е председател на фолклорния архив на Атинската Академия, който се занимава с научното изследване на народните песни, записването им и събирането им. Бил е дълги години протопсалт в Митрополитския храм „Св. Благовещение на Св. Богородица“. Написал е народни песни с Византийски невми и европейски нотопис, също и „Теория на Византийската музика”. Неговото пение и на Ев. Дзелас - лампадария, дълги години е било излъчвано от Атинската радиостанция и е служело за пример на Византийското Църковно пение и ред.

Хрúсантос Теодосóпулос (1920 - 1988 г.)

Хрисантос Теодосопулос е именит с хубав глас, музикоучител и хоров диригент, един от изтъкнатите протопсалти на новата епоха. Роден в Трапезὺнта през 1920 г. Дипломиран в Гръцките Солунска и Атинската

Академии. В семинара „Св. Димитър“ заедно с А. Евтимиади, Ат. Караманис, Харилаос Талиадорос е учителствал много години с голяма ревност. Пял е в много храмове в Солун, отличавайки се с хубавия си теноров величествен глас. Ангелогласно е огласявал Храма „Св. Димитрий“ в продължение на много години до самата си смърт през 1988 г. Издал е “Триод”, “Пендикостар”, „Св. Литургия”, „Св. Велика Седмица”, “Утреня” и др. Имал е много ученици, които днес са пръснати по храмовете из цяла Гърция. Награден е с много медали, дипломи, като през 1975 г. е провъзгласен за „Главен Протопсалт на Св. Константинополска Архиепископия”.

Хари́лаос Талиадо́рос

Харилаос Талиадорос е роден в Солун през 1926 г. Дипломиран юрист и финансист. Завършил е школата по Византийска музика в Държавната Академия в Атина. Харилаос Талиадорос е псалт от съвсем млада възраст в много храмове на Солун: „Св. Терапонтий“, „Св. Фанурий“, „Св. Иоан Предтеча“. Но в продължение на повече от 60 години е протопсалт в храма „Св. Премъдрост Божия (Св. София)“ от 1952 г. до днес. Носи офикия като „Главен Протопсалт на Св. Архиепископия в Константинопол“. Преподавал е Византийска музика в много школи в Солун и е автор на много псалтикийни книги. Харилаос Талиадорос си остава един от най-енергичните съвременни псалти на Северна Гърция.

Иоа́нис Сакелари́дис (1854 - 1938 г.)

Иоанис Сакеларидис е една голяма фигура в историята на новогръцката музика. Роден е през 1854 г. в Литохо́ро. Учил е в Солун при свещеника Папатео́доро Матзура́ни. По-късно в Атина следвал в университета във философската школа и учил европейска музика при музиколога Иўлио Е́нинг. Бил е преподавател в много школи и понеже е надарен с много хубав глас, бил протопсалт в много храмове като „Св. Константин“, „Св. Георги Кари́тски“, „Хрисипилио́тиса” и в „Св. Ирина“, където е пял до смъртта си. Иоан Сакеларидис се счита за новатор във Византийската музика, за което е имал противодействия, но лека-полека, чрез прокламации се наложил с музикалното изразяване на понятията на химните и на чистата дикция на думите, като цел на Църковната музика. Написал е Воскресник с европейско нотописание, Пентикостар, Акатисният химн, Параклиси, Ирмология и др. Новаторството му се отбелязва и в това, че неговите произведения са хармонизирани в тригласови линии в Св. Литургия, Славословията и др., също и едногласно пение през Великата Седмица. Починал през 1938 г., след като е имал големи почести.

Иоа́нис Маргазио́тис

Иоанис Маргазиотис е роден в Ли́мни Евúас през 1897 г. Следвал е в Атинската Академия, имайки за преподаватели Константинос Псахос, Икономú́ди и Георги Скла́вос. Получава диплома по Византийска музика и хармония. Бил е професор в Атинската Академия, както и преподавател в музикалната школата в Пиреà. Образувал е Византийски хор в Атинската Академия и в Пиреà. Неговите ученици са по всички храмове в Атина. От 1954 г. е надзорник във Византийската музикална школа на митрополията в Родос, също и в Халки́да, Ламúас и Спа́тон. Неговите произведения са многобройни: „Методика на музиката - теория и упражнения”, „Музиката на училището“, „Допълнение към музикалната теория“, „Св. Литургия“, „Училищни мелодични упражнения и песни“, „Теория на Византийската Църковна музика“, която е одобрена от Св.Синод за школите и педагогическите Академии и Църковни школи, „Мелодични упражнения по Византийска музика“ – отново одобрени от Св. Синод и „История на Византийската музика“.

Гео́ргиос Виола́кис (1820 - 1911 г.)

Георгиос Виолакис е роден в Константинопол. Бил е ученик на Теодор Фокейски, след това главен протопсалт на Константинополската патриаршия. През 1881 г. е взел участие в комисията на Патриаршията в състав: Герман Автонúди, Андре́а Спата́рис, Георги Прога́ки, Евстратий Пападо́пулос. Превърнал е „Славника“ на Петър Лампадарий от стария на новия невмопис.

Дими́триос Вулгара́кис (+1820 г.)

Димитриос Вулгаракис е бил от учениците на тримата големи учители - Хурмузий, Григорий и митрополит Хрисант. Бил е протопсалт на Солун, изтъкнат с музикалната си опитност и сладкогласие. Показал е много ученици и е сътворил множество композиции.

ЧАСТ I I I

Учители по Църковно пение и съчинители на музикални творби в Православната Църква от българска народност

Църковните и политически условия, при които са работили и творили музикално надарените, просветени и образовани българи, особено по време на двойното робство, са били изключително трудни. Освен жестоките преследвания от турците, те са търпели присмеха и подигравките на гърците. Мнозина съчинители на музикални творби, за да не подценят съчиненията си в очите на гърцките църковници, сами се гърчеели и прикривали своя народностен произход. Други, в чиито творби явно личат следи от влиянието на българската народна песен, не са ни оставили животописни данни или, ако такива е имало, то те са били унищожени или изопачени от гърците. По тия причини историята на Източното Църковно пение ни дава съвсем оскъдни сведения за някои българи – съчинители на Църковни песни.

Св. Иоан Кукузел – Преносима икона от Великата Лавра (XIX в).

Св. Иоан Кукузел

Св. Иван Кукузел е родом от град Драч (Дурацо), югозападна Македония. Живял е и творил в края на XIII и първата половина на XIV век. Притежавал е необикновено хубав и мелодичен глас. Наричали го Ангелогласен. Изучавал е пение в Царското училище в Цариград. Чудно хубавият му глас създавал необикновен интерес у всички, които го слушали да пее. Съучениците му често любопитствували, искайки да разберат с какво се храни техният другар, та да притежава такъв хубав и чуден глас. На техните закачливи въпроси: “Какво яде днес, Иоане?”, тихият и скромен Иоан, който не знаел добре гръцки език в началото на следването си, отговарял мило и с усмивка: “боб и зеле”-“кукуз и зеле”. И така, децата и неговите съученици, го запомнили с прякора Иоан Кукузел, т.е. Иоан, който яде кукуз и зеле (боб и зеле). С това именно прозвище свързал името си за винаги. От Цариград Св. Иоан Кукузел отишъл в Света Гора, където се посветил на монашеско служение. Редовно ангелогласно пеел на вечерните и утрените в монстирските църкви. В една събота, по време на службата на Великия пост, след като изпял определените песни от Акатиста, изморен позадрямал. По време на съня, му се явила Св. Богородица, която му казала: “Радвай се!” . Подала му златна монета и с нежен глас му прошепнала: “Пей ми, аз няма да те оставя!”.

Св. Иоан Кукузел съчинил много високо художествени Църковни песнопения, като например прочутия “Полиелей на българката”, създаден от плачевните думи на своята майка: „Мое дете мило Иване, где

ми си ох, ох?, “Царски Херувимски песни”, “Причастни” и др. Според изследванията на Петър Сарафов (Биография на Св. Иван Кукузел от П. Сарафов), всички музикални творения на Св. Иоан Кукузел, подвързани в един ръкописен том, се съхраняват в библиотеката на Божигробския метох в Цариград.

При внимателен анализ на Кукузелевите съчинения, всеки музиколог ще забележи, че повече от мотивите са плавни, пропити с особена тежест и без игрив, ритмичен колорит. Трябва да се знае, че бързите преливания на звуци и ритмични съчетания, присъщи на светската песен, щателно се избягват от Православно Църковната музика, заради което последната е лишена от подвижност и блясъка, който поражда във въображението идея за суета. Напротив, в мотивите на Св. Иоан Кукузел блика святост и простота, нежност и спокойствие, тъй необходими за унасяне на човешкия дух към небесните висини.

Разгледано, музикалното творчество на Св. Иоан Кукузел от съвременна гледна точка, може да се каже следното :

1) Св. Иоан Кукузел е създател на най-висшата музикална форма в Източно Църковното пение – Пападическата. Тя коренно се отличава от Дамаскиновите форми преди всичко по обема на диапазона, в който се движи мелодията. (Така например в “Полиелей на българката” мелодията се движи в диапазон от две гами).

2) Св. Иоан Кукузел унифицирал музикалната идея посредством създаването на дълги, свързани помежду им логически периоди, в противовес на кратките музикални фрази, периодически повтарящи се във вид на колене, каквито изобилствуват в Дамаскиновото пение.

3) Пападическата форма се отличава със своята строга последователност на развиващата се музикална мисъл, взета като тема, която се разработва приблизително по същите правила, както и в западноевропейската музика и то не само в рамките на една гама, а като преминава в други строеве и съседни гами.

4) В Кукузеловите аниксандарии ние откриваме първи зачатъци на модулация, която в големите му съчинения се развива и достига по-високо съвършенство.

Св. Иоан Кукузел е починал през XIV век и е погребан в построената от него църква “Св. Архангели” на скита към Великата Лавра.

Димитър Златанов Градоборчето (Д. Вулгара́кис)(+1820 г.)

Димитър Златанов Градоборчето е родом от село Градобор - Солунско. Сред гръцките певци и музикоучители той е известен под името Димитриос Вулгаракис. Имал е необикновено красив, силен и висок глас. Гласовият му орган обхващал три октави. Бил е певец в църквите “Св. Никола”, “Св. Мина” и “Св. Атанасий”. Неговата слава на голям и изкусен певец се е разнесла не само в Солунско, но и в Мала Азия. Когато Смирненският протопсалт на тамошната катедрала чул за пеенето на Градоборчето, заминал за Солун, за да го чуе и да се запознае с него. След като изслушал Възкресната вечерня, Утренята и Св. Литургия, той му предложил, на негови разноски, да замине за Смирна. Тук Димитър Градоборчето ангелогласно пеел в църквата. От Смирна Градоборчето и Смирненския протопсалт заминали за Атина, където пеели заедно в една църква, след което се разделили и заминали - единият за Смирна, а Градоборчето за Солун.

Димитър Градоборчето съставил и преработил много Херувимски песни, “Достойно ест”, както и Велики Славословия. Всички негови Църковни композиции са издадени от гръцки издатели под името Димитър Вулгараки.

Никола Стоянович (+1893 г.)

Никола Стоянович е родом от квартал "Теквул Сарай" в Цариград. Бил е ученик на прочутия първопевец Константин Византиец. Служил е цели 50 години в Цариградската Патриаршеска църква, прилежно преминавайки през всички степени на певческата йерархия. Достигнал е до чин лампадарий на Великата църква, която длъжност е изпълнявал в продължение на последните 20 години от служението си. Отличавал се е с красива изразителност и яснота на пението. Никола Стоянович е бил също така и много добър преподавател. Негови ученици са някои от видните певци в Цариградските църкви - Иаков Навплиотис, Георги Пападопулос и др. Написал е няколко песни за Св. Литургия – Херувимски, "Отца и Сина", Причастни и др., които за съжаление не е успял да издаде, поради материални затруднения. Някои от съчиненията му са поместени в псалтикийни сборници от други издатели, като например в сборника на Цариградския първопевец Иаков Навплиотис.

Църковни певци в Копривщица

до към 80-те години на XIX в.

Църковното пение е било на особена почит в град Копривщица. Неделните и празничните Литургии са имали за жителите на Копривщица значение на духовни концерти. Църквата "Св. Богородица", а по-късно и църквата "Св. Никола", са били винаги препълнени с Богомолци, дошли да се помолят и да се насладят на величествените Църковни песнопения.

По-известните църковни певци в Копривщица, до 80-те години на XIX в.

Геро Добрович Мушек

Геро Добрович Мушек е един от героите на едноменното произведение на Л. Каравелов "Българи от старо време", наречен хаджи Генчо. Именно той през 1818 г., след последното изгаряне на Копривщица от кърджалиите, "като се поумирил светът", се прибрал в Копривщица, отворил школа за обучение на деца и започнал да пее в църквата. Каравелов казвал, че х. Генчо (Геро Добрович Мушек) пеел за "чудо и приказ".

Даскал Христо Пулек

Даскал Христо Пулек е бил изключително сладкогласен певец. Притежавал толкова прекрасен глас, че Богомолците се прехласвали в пеенето му. Прославен псалт, даскал Христо Пулек е огласял не само църквата в Копривщица, но и в Цариград, където известно време е пеел в Патриаршеската църква във Фенер. Като църковен певец, той е бил гордост за нашата църква, защото "малко са били църковните певци, които можели да се мерят с него". Пулекът, както казва Н. Беловеждов, бил отличен изпълнител и всички много го уважавали и почитали. В напреднали години, даскал Пулек боледувал от остър ревматизъм, та се налагало на големите църковни празници, да го карат с кола на служба в църквата. Често пъти, само заради него забавяли започването на Св. Литургия. Даскал Пулек е бил не само певец, но и съчинител на Църковни песни. Това ясно се вижда от бележките в дневника му, от 05. I. 1876 г. и 15. II. 1877 г. Дали е завършил съчинението, за което говори, и каква е била по-нататъшната му съдба е неизвестно.

Даскал Грую Манек

Даскал Грую Манек е бил известен като много добър певец и славата му се е носела по цяло Пловдивско и по-далече. Той бил влюбен в пението и се стараел всякак да блесне като голям високоучен църковен певец. Бил учител в град Панагюрище. След освобождението даскал

Грую Манек оставил учителството, пенсионирал се, но до края на живота си останал главен певец в църквата “Св. Никола” в град Копривщица.

Псалтикийни книги, съставени и преведени от българи – певци и учители по Църковно пение през XIX век и до наши дни

В миналото, из средите на българския народ, са произлезли доста даровити певци и талантливи композитори, чиито творби са оставили дълбоки следи в църковно-певческата литература на Православната Църква. По това време, пението в православните църкви в България е било или по гръцки псалтикии или пък се е изпълнявало на славянски език, но практически без псалтикийни книги. Псалтикийни книги на църковно-славянски текстове в българските православни църкви започнали да се употребяват едва през 1847 г., когато за първи път излязъл от печат “Воскресника” на Никола Трендафилов от град Сливен.

Ще разгледаме по-известните Псалтикийни книги, създадени по онова време. Творците са се позовавали основно на превод на гръцките Псалтикийни книги или на издадени подобни творби.

Певци и учители по Църковно пение и техните произведения

Никола Трендафилов

Никола Трендафилов е родом от град Сливен. Той е превел от гръцки език и издал следните Псалтикийни книги:

- ✓ “Воскресник” - напечатан през 1847 г. в град Букурещ;
- ✓ “Цветосъбрание: Вечерня, Утреня, Св. Литургия” – напечатани през 1848 г.;
- ✓ “Кратък Ирмологий” - издадена през 1849 г.;

Ангел Иванов - Севлиевеца

Ангел Иванов е от град Севлиево. Последователно е превел, допълнил, приспособил и издал следните книги:

- ✓ “Ковчег Цветособрания” - печатана през 1857 г. в Цариград;
- ✓ “Воскресник” - издаден през 1859 г.;
- ✓ “Славик”, който включва Славите за Църковните разници - напечатан през 1864 г.;

г) “Стихирар”, който включва Триод и Пентикостар - печатан през 1869 г.;

- ✓ “Минейник” – издаден през 1869 г.;
- ✓ “Ирмологий” – печатан през 1870 г.;

Иоан Хармосин Охридски

Иоан Охридски е издал през 1869 г. в Цариград Псалтикиен сборник под название “Пасхалия”, който съдържа песни за през Светлата седмица и други. Имал е готови за печат и други книги, които не успял да издаде.

Тодор Икономов

На 10 февруари 1879 г. Тодор Икономов е избран за подпредседател на бюрото на Учредителното народно събрание в град Търново, а по-късно е станал и министър на Просвещението. Отпечатал е и издал през 1872 г. в Цариград:

- ✓ “Воскесник”, който съдържа елементарни сведения из теорията на Църковното пение;
- ✓ Кратка Утреня и Св. Литургия.

Манасий п. Теодоров

Манасий п. Теодоров е родом от Македония. Бил е дългогодишен учител в Самоковското Богословско училище, както и в Софийската Духовна семинария, починал през 1938 г. Той е издал следните книги:

- ✓ “Воскресник” със западни ноти - 1898 г.;
- ✓ “Псалтикийна Св. Литургия” - 1905 г.;
- ✓ “Кратък воскресник” - 1905 .;
- ✓ “Псалтикийни треби” - 1911 г.;
- ✓ “Псалтикиен воскресник” (обширен) - 1914 г.;
- ✓ “Псалтикийна утреня” -
- ✓ “Псалтикиен Минейник” - 1921 г.;
- ✓ “Псалтикийни Триоди и Пентикостар” - 1922 г.

Манасий п. Теодоров не е създал нещо свое, оригинално произведение. Със съвсем малки изключения, той преписал или преработил (поправил) съчиненията главно на Ангел Севлиевеца. При все това, Манасий п. Теодоров има неоценима заслуга към пението на Православната Църква в България. Бедната Църковно-музикална литература за дълго още време може би нямаше да бъде снабдена с Псалтикийни книги, ако не беше Манасий. Създал е цяла школа певци, книгите му се пръснаха по всички църкви из България и справедливо е признат от българската Църковна общественост за голям музикален деятел.

Монасите от Зографския български монастир – Света Гора, Атон

Монасите от Зографския български монастир, начело с големият певец йеросхимонах Калистрат, са издали през 1905 г. в град Солун следните книги:

- ✓ “Воскресник” с кратка история по Източно Църковно пение;
- ✓ “Антология”;
- ✓ “Вечерня и Утрення”;

- ✓ “Св. Литургия”. 1905 г.

Жеко Павлов

Жеко Павлов е църковен певец в църквата “Св. Архангел Михаил” в град Варна. Съставил е пълен псалтикиен “Триод” и “Пентикостар”, които е издал през 1907 г. в гр. Варна. Подготвил е композиции и за Св. Литургия, но не успял да ги издаде. Някои от неговите “Достойно ест”, “Отца и Сина” и други са поместени в сборника на Манасия п. Теодоров, а другите - ръкописи, се пазят от наследниците му.

Петър Сарафов

Петър Сарафов е съставил и издал “Ръководство за практическото и теоритическо изучаване на Източното Църковно пение”, през 1912 г. в гр. Св.София. Книгата съдържа :

а) Ръководство за практическото и теоритическото изучаване на Източното Църковно пение;

б) Биография на Св. Иоан Кукузел;

в) Парахордни уроци;

г) “Воскресник”;

д) “Антология” - Цветосъбрание.

Ръководството на Петър Сарафов, за сега, е единственото и най-изчерпателно тълкуване на теорията на Източно Църковното пение от всички останали досега излезли на български език книги със сведения от тази област.

Христо Шалдев

Христо Шалдев е съставил и издал през 1919 г. Псалтикийна Литургия на Св. Иоан Златоуст, с напеви, които съществено се отличават от мелодиите на Източно Църковното пение. Той смята това пение за старо-българско и посочва в книгата си първоизточниците и пособията, от които е заимствувал напевите.

Архимандрит Амвросий

Архимандрит Амвросий е съставил и издал учебник по Източно Църковно пение в три части : Теория и Кратък Воскресник, Пространен Воскресник и Подобник – нов свободен превод от гръцки, както той самият пише в началната страница на книгата си.

Освен горе посочените книги, съществуват още много съчинения на знамените българи – певци и учители по Източно Църковно пение, които не са напечатани и издадени. Една от причините е била невъзможността авторите да поемат материалния риск, който носи печатането на подобни книги, а другата – липсата на псалтикийни невмени знаци и словослагатели в българските печатници, както и познавачи на псалтикийното пение, които биха могли по-свободно да нареждат знаците.

От неиздадените псалтикийни ръкописи, заслужава да се отбележат тези на покойния търновски учител и църковен певец Давид П. Тулешков, който е бил учител по пение в певческото училище в Рилския монастир, както и за ръкописите на Рилските монаси (Исаия, Неофит, Атанасий и др.). Ръкописите на даскал Давид се пазят от неговите наследници, а тези на Рилските монаси се съхраняват в библиотеката на Рилския монастир.

Хаджи Ангел Иванов СЕВЛИЕВЕЦ
(по статията на Христо Христов)

Българското Възраждане е откърмило редица будни родолюбци, книжовници, просветители – борци за националното ни, преди всичко, духовно възраждане. Един скромен възрожденски радетел от XIX век е севлиевският гражданин хаджи Ангел Иванов.

Той е роден през 1809 г. в село Кара Реизово (дн. Болярци), Асеновградско, родното село на баща му. Майка му била от село Татарево, Първомайско. Родителите на Ангел били почтени и заможни хора, но децата, които им се раждали, преждевременно умирали. По съществуващия обичай, родителите му дали обет, последното им дете, което оцелее, да бъде обречено в служба на Бога. Затова когато Ангел станал на 12 години, бил заведен от баща си в големия Бачковки монастир "Успение Богородично". Тук той станал послушник и понеже бил ученолюбив, с желание започнал да изучава монастирския ред, Църковно пение и гръцки език. Управата на монастира била възхитена от дарбите и успеха на младия послушник и през 1824 г. го изпратили да учи в гръцката семинария на о-в Халки, близо до Цариград.

Ангел завършил семинарията с отличие, доволен от ученолюбивия младеж, игуменът на Бачковския монастир през 1827 г. го изпратил да следва Теология в Атинската Духовна академия. В гръцката столица Ангел Иванов учил две години и имал възможност да почерпи доста от високата по това време гръцка култура, но в същото време разбрал и намеренията на гърците към поробване на българския народ. Като студент той научил, че гръцкото управление на Бачковския монастир незаконно е присвоило бащиното му наследство (родителите му починали, без да оставят други наследници), отвратен от това, през 1830 г. той напуснал Атина и избягал в Иерусалим, където постъпил на служба в едни руски монастир. Там намерил радушен прием и започнал изучаване на руски и църковнославянски език.

През пролетта на 1831 г. на хаджилък в Иерусалим пристигнали няколко севлиевци. Между тях бил Сава Радков, Христо Пейчев и др. Те присъствали на едно Богослужение в руския монастир, където Ангел Иванов служел като Църковен певец. Севлиевските поклонници харесали младия псалт и го склонили да тръгне с тях за Севлиево. След Великденските празници новите севлиевски хаджиии довели Ангел Иванов в Севлиево и го назначили за Църковен певец в църквата " Св. пророк Илия".

Хаджи Сава Радков запознал и оженил Ангел за сестра си Мария, която била млада вдовица и притежавала изключителен чар. За да изхранва семейството си, х. Ангел Иванов в продължение на повече от 20 г. развивал с много голям успех търговия с колониални стоки и се замогнал доста. В продължение на две, три години бил и учител в Хаджистояновото училище по Псалтикия (Църковно пение), преподавал и гръцки език на желаещите да го изучават.

След като се отказал от търговията, в продължение на цели 20 години, х. Ангел се занимавал с книжовна дейност. Плод на тази му дейност са шест тома в седем части (2023 печатни страници) по Църковна музика (Псалтикия), като първите два тома са превод от гръцки, а останалите са оригинални трудове. Издаването на такова грамадно съчинение от един човек при тогавашните условия е забележително постижение във всяко отношение!

Първият том излязъл в две чати под заглавие "Ковчег цветособрания..." през 1857 г. в Цариград, в печатницата на Тадей Дивитчиян. По отпечатването на този том х. Ангел имал големи проблеми и неприятности от цариградските гърци, които не искали тяхната Псалтикия да бъде превеждана на славянски и да се печата за служба на българските църкви. Чрез хитрост и измама, те успели да откраднат ръкописа и да разтурят набора на книгата в печатницата. Хаджи Ангел бил принуден да направи нов превод и да търси съгласието и съдействието на турското правителство. От бележката на втора страница, напечатана на турски и на български, се вижда, че той е успял.

Първата част на първи том съдържа песни за вечерно и утринно Богослужение, а втората – за Литургията. Оригинални просвещенски мисли са прокарани на няколко места в "Предговора". От тях лъха будната гражданска съвест на големия възрожденец, който като истински патриот застава на страната на своите поробени съотечественици: "...Църква и училище без книги, са като търговец без капитал...", "...По-добре в един град или село една църква със съвършено украшение, отколкото десет без украшение, по-добре в един град едно училище с трима или четирима учители, един от друг по-учени, отколкото десет училища прости...". Но преди всичко х. Ангел си остава скромен възрожденски книжовник: "...Затова и аз се потрудих, според силата си, да обогатя колкото мога българската Църковна музика". И на шестте тома се подписал скромно: "Ангел Иванов Севлиевец".

По повод издаването на първия том от Псалтикията х. Ангел пуснал на 15 декември 1856 г. обявление, в което писал: "Затова и аз подканен от родолюбиви някои певци, предприех да я (българската Църковна музика) обогатя и допълня от гръцката с всичките долу назначени нужни песни. Известно е всекиму музикословцу, който знае гръцката и вижда колко е богата и украсена от всички нужни Църковни песни, а нашият многочислен български народ и досега е оскъден от богата Църковна псалтика. Прочие известно е, че училищата и църквите състоят (се издържат) от помощта на родолюбивите търговци, които нека благоволят да спомагат за издаването и на тази нужна Песница, която е украшение на църквите".

Вторият том “Воскресник” бил отпечатан през 1859 г. в печатницата на Цариградската патриаршия. Тъй като и той е бил преводен, ръкописът е трябвало да мине през строгата гръцка цензура. Гръцките духовни власти дали съгласието си за отпечатването на тома само при условие, че на втората страница, авторът ще постави герба на Патриаршията.

Третият том на Псалтикията, озаглавена “Славик...”, бил отпечатан през 1864 г. в народната типография (печатница) в Цариград. Този том както и следващите, съдържа с невми песни от разни Богослужебни книги, някои преведени от гръцки псалтикии, но повечето композиции на х. Ангел.

Четвъртият том “Стихирар...” бил издаден през 1868 г. в печатницата на вестник “Македония” в Цариград. На стр. 18, х. Ангел поставил една илюстрация, която има голяма историческа стойност. Между две отрязани по средата дървета, но с избили нови филизи, са изобразени в цял ръст Солунските братя Св. Св. Кирил и Методий, които държат свитък с българската азбука. В тази илюстрация има съкратен надпис: “Бълг(арски) просвет(ители)”. Този надпис представлява един лозунг, с който севлиевският възрожденец х. Ангел подема идеята да се започне празнуването на деня на славянските Просветители и подсеща поробения народ, че трябва да се тачи тяхната памет.

Факсимиле отъ IV том на Псалтикията от 1868 г., стр. 18.

Петият том “Минейник...” бил отпечатан също в печатницата на вестник “Македония” през 1869 година. Последният шести том “Ирмология...” излязъл от печат през 1875 г. в печатницата на Тадей Дивитчиян в Цариград. Първите пет тома били издадени със средствата на х. Ангел и със съдействието на спомоществователи, а посленият шести том бил издаден от Тадей Дивитчиян.

Хаджи Ангел имал висока музикална култура за времето си. Това личи и от една негова статия “За музиката”, публикувана във вестник “Македония” бр. 9 от 1868 г. В нея са разгледани накратко въпросите за значението на музиката и ритъма въобще и специално за характера на българската народна музика с вещината на истински познавач на музикалната теория и история. Мислите си авторът е илюстрирал с музикални примери (с невми). В предговора на една от неговите книги

той дава практически съвет за времето, в което даден певец може да усвои най-добре мусикийското изкуство: „Теорията съветва: който ще се учи на музика, да не е по-малък от 13 години, нито по-голям от 30 години; ако е от 13 години по-малък, може да се повреди, ако ли е от 30 години по-голям, не би могъл да стане съвършен".

Хаджи Ангел има седем деца – трима сина и четири дъщери. Като родолюбив българин, той възпитал децата си в любов към знанието, към народа; да бъдат истински патриоти. Най-малкият му син – Сава Хаджиангелов станал секретар на революционния комитет по време на Априлската епопея от 1876 г., съсечен от черкезите. Големият му син Иван Хаджиангелов след Освобождението бил избран за председател на Окръжния съвет. Дъщерята на Иван Хаджиангелов Мара (по мъж Белчева) наследила от дядо си Ангел любовта към изкуството и е една от първите български поетеси, другарка на Пенчо Славейков.

Изхарчил значителни средства по издаването на книжовните си трудове, на стари години хаджи Ангел Иванов останал без средства и през 1888 г. склопил очи, вкусвайки от така дългоочакаваната свобода.

ЧАСТ IV

Видни псалти и учители по Псалтикийно пение в Православната Църква от Румънски произход

Йеромонах Макарий (1770 – 1836 г.)

Йеромонах Макарий е бил протосингел на Букурещката митрополия и е най-известният протопсалт по онова време в Румъния. Замонашил се е в монастира "Калугъръшани", заедно със сестра си Иустина, която пък приела пострижение в монасира "Вифорът". Чувайки за таланта му, митрополит Доситей Филитти (1793 – 1810 г.) го извиква в Букурещ и го ръкополага. Изключителен протопсалт и познавач на старата и новата система на Псалтиката. Същевремено Макарий е бил смирен монах и изявен оратор. По заповед на митрополит Дионисий, Макарий превежда Църковните песнопения на съвременен румънски език. Отказвайки се от тежката и тромава "стара" система за транскрипция на псалтикийната музика, той започва да ползва новата система, която с новите невмени знаци е по-лесна и е по-достъпна за научаване. Във Виена през 1822 - 1823 г. напечатва три

Църковни книги с песнопения по новите невми – Теоритикон, Воскресник и Ирмологий. Разпространил навсякъде новото пение, ходейки от град на град и от църква на църква, и така през 1829 г. всички окръжни градове имали певчески училища по метода на йеромонах Макарий. Неговите книги стигнали до всички семинарии и монастири по онова време от Молдова, Трансилвания и Банат. Блаженият йеромонах Макарий бил добър композитор на Църковни песнопения и "ревностен патриот". Той е първият композитор на училищни химни. Известни са неговите катавасии за Цветница, песнопения на Св. Литургия и особено Богородичните (Достóйно éст). Мелодиите на песнопенията му са спокойни, ненатрапващи се, умерени. Текат бавно и спокойно като изворна чиста вода. За всичко това йеромонах Макарий е смятан за основател на румънската псалтикийна музика. Той "национализира" псалтикийната музика, без да се отдалечава от оригиналния текст, или казано по друг начин – изчистил я от чуждо и ориенталско влияние и я облякъл "в местна дреха". Не е пожертвал нито оригиналната мелодия, нито румънския език.

1). Теоретикон – 30 стр., съдържа още 6 големи листа с теорията, знаците, стълбиците и други;

2). Воскресник – 300 ср., преведен е в голямата част от гръцкото издание на Петър Лампадарий;

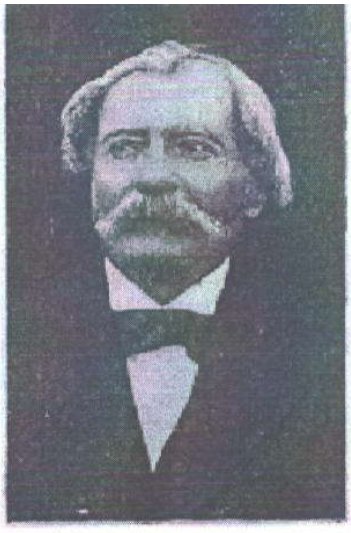
3). Ирмологион, или Катавасийник – 220 стр.;

4). Втори том на антологията на Църковната музика – 431 стр.;

5). Опело Христово – издадена в Бузъу, 1836 г., преведена и проверена от Макарий.

От него са останали и много румънски ръкописи, които се пазят в Библиотеката на Румънската Академия. От тях ще припомним:

Стихири, пападикии, ирмологион – калофоникон, причастни, требник, както и отделни песнопения (канон на Цветница, Аниксандарии, Богородични (Теотокарий), Достойно ест, Пение за св. Амвросий, утринни песнопения и "О, прекрасна пустиньо".

Еманоил Йоан Змеу

Принадлежи към известен род, от който са произлезли служители в олтара и певницата. Еманоил е син на свещеник Георги Змеу от църквата "Св. Успение Богородично" в Ботошани, съученик с Димитрие Сучевяну в Певческото Църковно училище на псалта Георги Параскиадис. Синът му Иоан ще стане след години един от най-известните протопсалти и професор по Църковно пение в Румъния.

Манулаки, както още го наричали, се е родил през 1822 г. в град Яш. През 1840 г. отива да се усъвършенства в Гърция, а след

завръщането му е назначен за певец в параклиса на владетеля Михалаки Стурга (1840 – 1852 г.), където се служило на гръцки език. След това е протопсалт в църквата, в която е служил баща му, където остава до кончината си през 1907 г. Учител по Църковно пение в певческото училище при църквата "Св. Успение Богородично" в Ботошани, като най-известни негови ученици са синът му Иоан Змеу, С. Волчински – певец в църквата "Св. Въведение Богородично" в Ботошани, и Николай Събеску от катедралата в град Дорохой.

Бил е талантлив композитор, като някои от трудовете му са издадени от йеромонах Амфилохий Йорданеску - "Возбарнной Воеводе" (гл.8), (отпечатана в "Музикален букет", издадена в Букурещ през 1934 г., 146 стр.); трихимния от неделя сутрин (гл.2), (отпечатана в "Практически воскресник", Букурещ, 1903 г., 201 стр.); "Блажен муж", седмичните прокимени, прокимените от Светлата седмица, полиелеи, акатистни пения, катавасиите на Господките празници, Славословието (сирийски аджем), песнопенията от Великото повечерие, "Елици во Христа...", Херувимска песен на глас 6 и глас 7, "Достойно ест" на глас 4, 5 и 6, "Владику и священноначалника..." и др.

Иоан Змеу

Църковен певец, учител по Църковно пение и композитор. Роден е на 30.01.1860 г. в град Ботошани – починал на 28.04.1922 г. в град Куртеа де Арджеш. Учил е при баща си Емануил Змеу в Църковното певческо училище в Ботошани. Усъвършенствал се е в Константинопол, Атина и Иерусалим. Протопсалт е и учител по вокална музика в Училището за църковни певци в Ръмнику Вълча (1882 – 1886 г.), в Куртеа де Арджеш (1886 до 1894 г.), и в Букурещката митрополия (от 1894 г.). В 1901 г. се връща в Куртея де Арджеш. Той е един от отличилите се псалти и композитори на Православната Църква в Румъния. Автор е на много Псалтикийни трудове: тропара на благословение на хлябовете, тропара при венчанието, тропара при хиротонията, песнопения от св. Литургия, утренята, вечернята и други.

- Единайсетте слави от неделните Евангелия, преработени в практичен начин (Букурещ, 1886 г.);
- Псалтикийна утреня и Псалтикийна Литургия с най-известните автори (издадена в Бузъу, 1886 година);
- Практически (Кратък) Воскресник (Букурещ, 1903 г.);
- Катавасийник (Букурещ, 1907 г.);
- Чин за освещаване на храма (Бузъу, 1908 г.).

Протосингел Варлаам (1808 – 1894 г.)

Протосингелът Варлаам Баранческу се е родил на 28.01.1808 г. в град Котинджен Хотин, постриган е в монашество през 1836 г. в монастира „Синая". Не е изключено да е учил Църковно пение с йеромонах Макарий в град Бузъу. Връзката на Варлаам с град Бузъу е безспорна, където може би е завършил семинарията заедно с приятеля си йеродякон Йосиф Наниеску. Между 1836 – 1849 г. и дори през 1851 г. е бил протопсалт в църквата "Св. Николай" в град Скеи-Брашов, където също е пял и Антон Пан. Негови по-известни песнопения са: "Достойно есть" на глас 5 и "Ангел вопияше" на глас 3;

- "Блажен муж", 8 глас (Том 1-ви от Антологията, Бузъу, 1856 г., стр. 12);
- "Достойно ест", 5 глас (Том 2-ри от Антологията, Бузъу, 1856 г., стр. 108);
- "Достойно ест", 6 глас (в списание "Култура"), 1934 г., № 7-8, стр. 54-55);
- Опело на Пресвета Богородица (Букурещ, 1869 г.);
- Задостойник на Успение на Пресвета Богородица;
- Полиелей в избрани стихове, 5 глас (отпечатан в "Музикален букет", Букурещ, 1934 г., стр. 76-79)

Антон Пан

Антон Пан се е родил в град Сливен (България), вероятно през 1796 – 1798 г. Неговият баща – Пан Толеон, или Панделе Петровяну, е бил влах по произход[5], а майка му – Томаида – гъркиня. Като останал сирак без баща, майка му го дала на певеца в селската църква, за да се учи на писмо и четмо. Но те не останали дълго време там, понеже заради гоненията на християните от страна на турците, заради Руско-турската война от 1806 г. Томаида била принудена да избяга с тримата си синове в Кишинев, където малкият Антон успял чрез ум и съобразителност и с малко музикални познания, да се внедри между тенорите в хора на катедралата. Както сам ще признае по-късно, потвърждавайки, че това е станало през 1810 г. Другите двама братя умрели по време на обсадата на Браила. По тази причина Антон и майка му бягат окончателно в Букурещ през 1812 г., където веднага е бил назначен за клисар в църквата "Олари", а после и като втори певец в църквата "Свинци" (рум. "Светиите"),

[5] В някои писмени извори се смята, че е бил българин по произход. (вж. Борисов, Ивайло - „Изтъкнати музикоучители – певци на Източното Православно Църковно пеене", изд."Изкуство", София, 2014 г., стр. 49

намираща се на ул. “Мошилор”. Учил е Църковна музика в Букурещ при Дионисий Фотино и в училището на Петър Ефески.

През 1820 г. се жени за Замфира Агурезан, от която има един син – Лазар, който по-късно станал свещеник в църквата “Св. Васарион” в Букурещ. През 1821 г. по време на революцията на Тудор, заедно с Макарий и с много други бягат отвъд планините (Карпатите) в Брашов, където остава за кратко като протопсалт в църквата “Св. Николай – Скей” и където пак ще дойде по-късно в 1828 г. и 1850 – 1853 г. След успокояването на духовете Антон Пан се връща в Букурещ и продължава работата си по румънизиране на Църковните песнопения заедно с Макарий, но продължено и индивидуално, както ще видим, и то с много добри резултати. През 1826 – 1827 г. го намираме в Ръмнику-Вълча като преподавател по музика в епископийното училище, където е имал за ученик Нифон – бъдещия митрополит (преди да бъде въздигната в патриаршия) на Румънската Църква. Оттук заедно с втората си съпруга “сестра Аника”, племенница на игумения Платонида, отново тръгва на път за Брашов през 1828 г. В същата година се връща в Букурещ и посещава курсове в колежа “Св. Сава”. В този период е бил псалт в църквата “Олтени” и учител по музика в държавните училища в Букурещ. През 1837 г. се разделя с Аника, от която имал едно момче – Георги, и едно момиче – Тинка, а в 1840 г. се жени за трети път. През 1842 г. е назначен от митрополит Неофит за преподавател в централната семинария в Букурещката митрополия, където работи до 2 ноември 1854 г., когато умира от настинка, примесена с тиф. Погребан е в църквата “Лукачи”, където по-късно Асоциацията на румънските певци, под председателството на проф. И. Попеску – Пасаря, му издига паметник.

Музикални и Църковни творения на Антон Пан

Антон Пан развива и се труди за румънизиране на Църковните песнопения заедно с йеромонах Макарий. Резултатите от неговата дейност са по-големи, отколкото на Макарий: на първо място, благодарение на факта, че живее повече през XIX век, когато е било по-благоприятно времето за работа в изкуството, на което служи, но и на таланта и системата за адаптиране според вкуса на хората, сред които живее. Трудът, положен в сферата на Църковната музика, се е утвърдил чрез отпечатване на 14 книги, без да се вземат в предвид томовете, и по-конкретно преиздаванията, сред които две са теоретични произведения, а другите съдържат песнопения, необходими за певницата.

1). “Новият Доксастар”, променен на румънски от стария модел на сердария Дионисий Фотино, излиза по новия модел в един том (Букурещ, 1841 г., 322 стр.). Втори и трети том излизат през 1853 г. и съдържат песнопенията от Триода (127 стр.), както и Пентикостара (71 стр.).

2). Теоретична и практическа основа на Църковната музика, или Граматика мелодика (Букурещ, 1845 – 1846 г., 276 стр.). Труд по музикална теория, много по-развит и добре обяснен, отколкото Теоритикона на йеромонах Макарий.

3). Ирмология, или Катавасийник (Букурещ, 1846 г.). Първо издание – 216 стр.; Второ издание (Букурещ, 1854 г.).

4). Опело Христово или Опелото на нашия Господ и Спасител Иисус Христос (Букурещ 1846 г.).

5). Калофоникон (Букурещ, 1846 г.).

6). Херувимски и Причастни (първи том, Букурещ, 1846 г., 166 стр.; втори и трети том, Букурещ, 1847 г.). Съдържа три реда Херувимска песен, киноници, неделни и делнични киноници, 22 “Достойно есть”.

7). Кратък воскресник (Букурещ, 1847 г.).

8). Последование на Св. Божествена Литургия (Букурещ, 1847 г., 92 стр.).

9). Паресимиер – съдържащ най-необходимите песнопения за Великия пост (Букурещ, 1847 г., 89 стр.); отговори на Св. Василиева Литургия, както и на Преждеосвещената Литургия, Часовете, Повечерието, Великия канон, Акатиста, Последованията през Страстната седмица.

10). Привигер (Букурещ, 1847 г.) – песнопения от вечернята с бдение на Господските и големи светийни празници. В същата година Антон Пан е диригент на хора при църквата "Крецулеску" в Букурещ, както и в Крайова и Ръмнику-Вълча.

11). Антология на Църковната музика (Букурещ, 1852 г.).

12). Антифони, изпълнявани на вечерните ектении, на утренята и на Св. Литургия (Букурещ, 1853 г.).

13). Новият воскресник, преведен и съставен според старата система на сердария Дионисий Фотино (Букурещ, 1854 г.).

14). Светата Литургия на Св. Василий Велики и Св. Йоан Златоуст (Букурещ, 1854 г.).

Заедно с йеромонах Макарий Антон Пан е бил наистина човек на новото време в Румънската Псалтикийна музика. Не е оставил под никаква форма да се изгуби съкровищницата, пълна с очарование и богатства в Църковното пение. Целия си живот е посветил на събирането на песнопения на известни певци, обработил ги е и ги е нагласил с усет към румънския език, според стария народен говор. Антон Пан остава най-видната фигура на Псалтикийната Румънска култура.

Други изтъкнати псалти от Румънски произход са: иеромонах Амфилохий (Атанасий) Йорданеску (1870-1937г.), иеромонах Нектарий Протопсалт Продромúт, Димитрие Сучевяну.

За съставянето на настоящия труд са използвани следните книжовни извори:

А. На гръцки език.

1. Маргазиоти, Иоан Д., *История на Византийската музика, Атина, 1971*
2. Вутсина, Андрея, *История и типик на Византийската музика*
3. Пападопулос, Георги, *Исторически преглед на Византийската музика*
4. Панагиотопулу, Д. Г., *Теория и практика на Византийската музика*
5. *Богословска и нравствена енциклопедия*
6. Иконому, *История на Византийската музика, т. I и II*
7. Стати, Григориос, *Майсторът Иоан Пападопулос Кукузел (ок. 1270 – I пол. на XIV в.) живот и дело, Атина, 1986, стр. 13*
8. Монах Моисей Светогорец, *Светиите на Света Гора, изд. Мигдония, Карея, 2008*
9. Вутсина, Андрея, *Голяма теория на Византийската музика от Хрисант, епископ Брусенски*
10. *Данни от запис на радиопредаване за Църковното пение с водещ Ликургос Ангелопулос и неговия гост Андрея Яковлевич.*

Б. На български език.

1. Богоев, Мирчо М., *Учебник по Източно Църковно пение, син. изд., Св. София, 1940*

2. Динев, Петър, *Певчески сборници*
3. Христов, Христо, *статия*

В. На румънски език.
Статии от интернет – превод прот. Ивалин Славов

Справочник:
Извадки от Църковен вестник, ГДА и сп. Духовна култура

1. Петър Динев
   Д.К. 1960, КН 10
   Д.К. 1957, КН 2
2. Св. Иоан Кукузел
   Ц.В. 1999, бр. 17
3. Добри Христов
   Д.К. 1961, бр.2
4. М. П. Теодоров
   Ц.В. 1999, бр.10
5. Полиелей на Българката
   Д.К. 1954, КН 7, 8
6. Св. Иоан Кукузел
   Д.К. 1981, КН 10
7. Иоан Хармон. Охридски
   Ц.В. 1959, бр.28
8. Богосл. в I век на Христа
   Д.К. 1928, с. 184
9. Силата на музиката
   Г.Д.А., т. 10, 1960 – 61, стр. 84
10. Динев, Истор. анализ
    Ц.В. 1958, бр. 4

1). Църковен Вестник 1932 г., 1933 г., брой 12
Кой е съчинил акатиста на Св. Богородица?
2). Църковен Вестник 1958 г., 1959 г., брой 4
Историческа справка за Източно Църковното пеене във връзка с новия нотен превод.
От Петър Динев
3). Църковен Вестник 1958 г., 1959 г., брой 6/стр. 6
Протопсалт даскал Давид П. Тулешков (по случай 40 год. от смъртта му).
От Никола Д. Тулешков
4). Църковен Вестник 1959 г., брой 25 /стр. 2
Особености в Църковно-певческото творчество на архим. Амвросий.
От Петър Динев
5). Църковен Вестник 1959 г., брой 28 / стр. 6
Църковно-певческо творчество на Йоан Харм. Охридси
От Петър Динев
6). Църковен Вестник 1959 г., брой 32 / стр. 6
Заслуги на Тодор Икономов към църковно певческо дело.
От Петър Динев

7). Църковен Вестник 1959 г., брой 34 / стр. 8
Музикоучителят Петър Сарафов
От Петър Динев
8). Църковен Вестник 1959 г., брой 38 / стр. 6
Църковно – певчески школи през възрожденската епоха
От Петър Динев
9). Църковен Вестник 1959 г., брой 41 / стр. 8
Църковно – певчески школи през възрожденската епоха – Еленска школа.
От Петър Динев
10). Църковен Вестник 1959 г., брой 44 / стр. 5
Църковно-певческа школа през възрожденската епоха – Солунска школа.
От Петър Динев
11). Църковен Вестник 1960 г., брой 1 / стр. 9
Музикално съдържание и рожденствески църковни песнопения.
от Петър Динев
12). Църковен Вестник 1960 г., брой 7 / стр. 7
Църковно-певчески школи през възрожденската епоха – Одринска школа.
От Петър Динев
13). Църковен Вестник 1960 г., брой 11 / стр. 8
Музикоучителят Манаси Поптодоров
От Петър Динев
14). Църковен Вестник 1960 г., брой 13 / стр. 5
Музикоучителят Жеко Павлов
От Петър Динев
15). Църковен Вестник 1960 г., брой 15-16 / стр. 6
За Великопостните и Великденски песнопения
От Петър Динев
16). Църковен Вестник 1960 г., брой 18 / стр. 5
Църковно пеене в България през Първото царство
От Петър Динев
17). Църковен Вестник 1960 г., брой 21 / стр. 8
Църковното пеене в България през гръцкото робство.
От Петър Динев
18). Църковен Вестник 1960 г., брой 23 / стр. 5
Характерни особености в духовно-музикалното творчество на Св. Иоан Кукузел.
От Петър Динев
19). Църковен Вестник 1960 г., брой 25 / стр. 10
Църковно пеене в България през Второто царство
От Петър Динев
20). Църковен Вестник 1960 г., брой 27 / стр. 5; 1964 г.
Важни подробности за старобългарския Църковен разпев.
От Петър Динев
21). Църковен Вестник 1960 г., брой 31 / стр. 4
Църковно пеене в България през Възрожденската епоха.
От Петър Динев
22). Църковен Вестник 1960 г., брой 36 / стр. 5
Забележителни Църковни певци през Възрожденската епоха.
От Петър Динев
23). Църковен Вестник 1960 г., брой 37 / стр. 5
Други забележителни църковни певци от Възрожденската епоха (от Пловдивска епархия)
От Петър Динев

24). Църковен Вестник 1960 г., брой 38 / стр. 7
Още няколко забележителни църковни певци от Възрожденската епоха
От Петър Динев
25). Църковен Вестник 1960 г., брой 41 / стр. 7
Още няколко подробности за Църковното пеене през Възрожденската епоха.
От Петър Динев
26). Църковен Вестник 1964 г., брой 33 / стр. 3
Още нещо за старобългарския напев.
От Петър Динев
27). Църковен Вестник 1966 г., брой 5 / стр. 10
Други известни църковни диригенти.
1.Александър Кръстев Георгиев; 2.Костадин Иванов Рамаданов.
От Петър Динев
28). Църковен Вестник 1967 г., брой 14 / стр. 8
За авторството на "Дъновското" "Ангел вопияшие".
Петър Динев
29). Църковен Вестник 1989 г., брой 6 / стр. 7
Хаджи Ангел Иванов – Един от първите църковни музикални дейци в България преди Освобождението (180 год. от рождението му).
От Евдокия Емануилова
30). Църковен Вестник 1989 г., брой 30 / стр. 7
За Църковното песенно творчество на Петър Динев 1989 – 1980 год.)
От Кирил Попов
31). Църковен Вестник 1981 г., брой 29 / стр. 4, 5, 6
Ангелогласният Атонски Светец – Църковни тържества в чест на Св. Иоан Кукузел.
От Свещеноиконом Иван Неделчев / Архиман. Неофит, Иван Жел. Димитров
32). Църковен Вестник 1980 г., брой 16 / стр. 5, 6
Християнски мъченици през епохата на гоненията в гр. Девня (Маркианопол).
От Архимандрит Инокентий Софийски
33). Църковен Вестник 1979 г., брой 31 / стр. 5, 6
Патриархалното дълголетие – обилни творчески плодове – Честуване 90 г. на Петър Динев
От Архимандрит Неофит
34). Църковен Вестник 1988 г., брой 7 / стр. 5
Неизвестно у нас житие на Охридския архиепископ Варлаам
От Трендафил Кръстанов
35). Църковен Вестник 1988 г., брой 10 / стр. 6, 7
За Св. Рада посечена на Велики Четвъртък 1850 г. (според други източници е 1937 г. бел.авт.)
От Трендафил Кръстанов
36). Църковен Вестник 1988 г., брой 12 / стр. 4, 5
Житие на Св. Райко – Иоан Шуменски.
От Трендафил Кръстанов
37). Църковен Вестник 1989 г., брой 6 / стр. 7
Хаджи Ангел Иванов, един от първите църковни музикални дейци в България преди Освобождението.
38). Църковен Вестник 1993 г., брой 39 / стр. 8
Св. Иоан Кукузел и Църковната музика.
39). Църковен Вестник 1993г., брой 39 / стр. 4
Козарът с ангелски глас (Св. Иоан Кукузел).

40). Църковен Вестник 1993 г., брой 23 / стр. 8
Византийската музика.
41).Църковен Вестник 1996 г., брой 7 / стр. 4, 5
Църковна просвета – Източната Църковна музика.
От Румяна Христова
42). Църковен Вестник 1996 г., брой 8 / стр. 4, 5
Църковна просвета – Източната Църковна музика.
От Румяна Христова
43). Църковен Вестник 1994 г., брой 17 / стр. 6
Небесният венец, по-ценен от царската корона – Св. Касиана Химнограф
44). Църковен Вестник 1967 г.
Има данни за Васил Левски.
45). Църковен Вестник 1970 г., брой 5 / стр. 2
Апостолът на Свободата.
46). Църковен Вестник 1970 г., брой 18 / стр. 13
Кратко приветствие при посрещане на Архиерей.
47). Църковен Вестник 2014 г., брой 24
200 г. Хрисанто-Хурмузиева невмена нотация

Певчески школи и певци

1. Рилска певческа школа Ц.В. 1960 г., бр. 31;
2. Димитър Вулгараки Ц.В. 1959 г., бр. 44;
3. Солунска школа Ц.В. 1959 г., бр.44;
4. Никола Трендафилов сп. Д.К. 1960 г., бр. 1;
5. Х. Ангел Севлиевец – брошура;
6. Иоан Хармосин Охридски Ц.В. 1959 г., бр. 28;
7. Тодор Икономов Ц.В. 1959 г., бр. 32;
8. Жеко Павлов Ц.В. 1960 г., бр. 13;
9. Петър Сарафов Ц.В. 1959 г., бр. 34;
10. Манаси Поптеодоров Ц.В. 1960 г., бр. 11;
11. Архимандрит Амвросий Ц.В. 1959 г., бр. 25;

Съдържание:

Част I

Разпределение на Източно-Църковното Православно пение по епохи

Видни учители и химнографи на църковно-музикални песнопения и техните произведения през Първата епоха – Стара/архаична/

Видни Църковни Химнографи творили през Втора Средновековна епоха

Най-изтъкнатите химнографи и тяхната дейност през Третата – Нова епоха

Музикалната Комисия на 1881 година

Визнатийското Църковно пение и неговите гласове

Историческо разглеждане на Църковното Византийско пение до днес

Развитието на Псалмопението

Разцвет на Химнографията

Упадък

След упадъка

Най-големите химнографи от Св. Атанасий Велики до Св. Иоан Кукузел

Част II

По-видните учители и съчинители на музикални произведения в Православната Църква от гръцка народност

Музиколози, професори, асистенти, главни протопсалти, протопсалти, лампадарии, псалти на Църковното пение от гръцки произход от по-ново време

Част III

Учители по Църковно пение и съчинители на музикални творби в Православната Църква от българска народност

Църковни певци в Копривщица до към 80-те години на XIX в.

Псалтикийни книги, съставени и преведени от българи – певци и учители по Църковно пение през XIX век - до наши дни

Певци и учители по Църковно пение и техните произведения

Хаджи Ангел Иванов СЕВЛИЕВЕЦ (по статията на Христо Христов)

Част IV

Видни псалти и учители по Псалтикийно пение в Православната Църква от Румънски произход

Автор: иподякон протопсалт Аргир Сот. Малчев
Редакция: Петър Драганов
Набор и подредба: Галя Делчункова
Пловдив, 2016 г.